

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАҲБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ

ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ
КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ

“СТОМАТОЛОГИЯ”

Йўналиши

**“СТОМАТОЛОГИЯ ФАНИНИ ЎҚИТИШДАГИ
ЗАМОНАВИЙ ДИАГНОСТИКА УСУЛЛАРИ”**

модули бўйича

**Ў Қ У В – У С Л У Б И Й
М А Ж М У А**

Тошкент 2016

Мазкур ўқув-услубий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2016 йил 6 апрелидаги 137-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчилар: Тошкент давлат стоматология институтини
т.ф.д., профессор Н.Л.Хабилов
Тошкент давлат стоматология институтини госпитал
ортопедик стоматология доценти М.Т.Сафаров

Такризчи: Public Oral Health,
D.D.S., PhD, Professor Baek II Kim

МУНДАРИЖА

I Ишчи дастур.....	2
II. Модулни ўқитишда фойдаланиладиган интерфаол таълим методлари.....	9
III Назарий материаллар.....	16
IV. Амалий машғулот учун материаллар.....	61
V. Кейслар банки.....	80
VI. Мустақил таълим мавзулари.....	87
VII. Глоссарий.....	89
VIII. Адабиётлар рўйхати.....	96

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сон Фармонидаги устувор йўналишлар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Дастур мазмуни олий таълимнинг норматив-ҳуқуқий асослари ва қонунчилик нормалари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, технологик тараққиёт ва ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг касбий компетентлиги ва креативлиги, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимлари ва масофадан ўқитиш усулларини ўзлаштириш бўйича билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутди.

Дастур доирасида берилаётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, бу орқали олий таълим муассасалари педагог кадрларининг соҳага оид замонавий таълим ва инновация технологиялари, илғор хорижий тажрибалардан самарали фойдаланиш, ахборот-коммуникация технологияларини ўқув жараёнига кенг тадбиқ этиш, чет тилларини интенсив ўзлаштириш даражасини ошириш ҳисобига уларнинг касб маҳоратини, илмий фаолиятини мунтазам юксалтириш, олий таълим муассасаларида ўқув-тарбия жараёнларини ташкил этиш ва бошқаришни тизимли таҳлил қилиш, шунингдек, педагогик вазиятларда оптимал қарорлар қабул қилиш билан боғлиқ компетенцияларга эга бўлишлари таъминланади.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда тингловчиларнинг махсус фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар ўзгартирилиши мумкин.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Стоматология фанини ўқитишдаги замонавий диагностика усуллари **модулнинг мақсад ва вазифалари:** Стоматология фанларини ўқитишда халқаро тажрибаларнинг ўрни. Шифокор педагогларга нисбатан замонавий талаблар. Таълим технологияларини ўқув жараёнига тадбиқ этишнинг назарий ва амалий асослари. Талабалар фаолиятини фаоллаштиришга йўналтирилган педагогик технологиялар. Педагогик инновациялар-педагог маҳоратини ривожлантирувчи омил сифатида. Стоматологик фанларини ўқитишда қўлланиладиган илғор таълим технологиялари: электрон ва мультимедия дарсликлар, масофавий таълим, кейс технологиялари, кичик гуруҳларда ишлаш, йўналтирувчи матн, лойиҳа методлари. Стоматология фанлари амалий машғулотларини ташкил қилишда Кейс-стади технологиясидан фойдаланишнинг истиқболлари. Педагогик кадрлар тайёргарлигига қўйиладиган талаблар, таълим ва тарбия ҳақидаги ҳужжатлар; стоматологик фанларни ўқитишда инновацион таълим технологиялари ҳақида тингловчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини такомиллаштириш, шакллантириш ва чуқурлаштириш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

Стоматология фанини ўқитишдаги замонавий диагностика усуллари ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- стоматологик касалликлар ва уларнинг таснифлари;
- стоматологик касалликлар ва уларнинг этиопатогенези;
- ташхислаш тамойиллари ҳақида **билимларга** эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- замонавий диагностика усулларида фойдалана олиш;
- диагностик ускуналар билан ишлаш;
- антропометрик ва график услублардан фойдаланиш;

- функционал усуллардан фойдаланиш **кўникма** ва **малакаларини** эгаллаши зарур.

Тингловчи:

- антропометрик, график, функционал, микробиологик, биохимик усулларни қўллаш;
- уларни сифатли ва самарали таҳлил қилиш **компетенцияларига** эга бўлиши лозим

Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқитувчилари малакасини оширишга қўйиладиган давлат талаблари ва тайёргарлик йўналишлари бўйича намунавий дастурлар асос қилиб олинган. Олий таълим муассасалари “Стоматология фанлари (госпитал ва факультет ортопедик стоматологияси, юз жағ жаррохлиги, ортодонтия ва болаларни протезлаш, орал жаррохлиги ва имплантология, болалар стоматологияси, болалар жаррохлиги стоматологияси)” таълим йўналиши ва мутахассисликлари умумкасбий ва махсус фанларда педагогик фаолиятга назарий ва касбий тайёргарликни таъминлаш ва янгилаш, касбий компетентликни ривожлантириш асосида таълим-тарбия жараёнларини самарали ташкил этиш ва бошқариш бўйича билим, кўникма ва малакаларни такомиллаштиришга қаратилган.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Стоматология фанини ўқитишдаги замонавий диагностика усуллари” курси маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий хужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш ва бошқа интерактив таълим усулларини қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Фан мазмуни ўқув режадаги учинчи блок ва мутахассислик фанларининг барча соҳалари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг умумий тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар Стоматология фанини ўқитишдаги замонавий диагностика усулларини ўрганиш, амалда қўллаш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти:

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат				Мустақил таълим
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси			
			жами	жумладан		
				назарий	амалий машғулот	
1	Стоматология фанини ўқитишдаги замонавий диагностика усуллари	22	20	8	12	2
2	Болалар ёшида учрайдиган оғиз бўшлиғи шиллиқ парда касалликлари таснифи, этиологик жихатлари, эпидемиологияси, замонавий диагностика усуллари ва даволаш йўллари.	22	20	8	12	2
Жами:		44	40	16	24	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Стоматология фанини ўқитишдаги замонавий диагностика усуллари.

Тингловчилар фаолиятини фаоллаштириш ва интенсификациялаш асосидаги педагогик технологиялар. Педагогик инновация - ўқитувчи маҳоратини ривожлантирувчи омил. Таълим технологияларини ўқув жараёнига тадбиқ этиш. Талабанинг мантиқий фикрлаш қобилиятини ошириш - врач-педагогнинг асосий вазифаси. Ўқув жараёнида янги ахборот технологияларини қўллаш.

Муаммоли вазият хусусияти қуйидагилардан иборат:

- тингловчилар учун номаълум янгилик мавжудлиги;
- тингловчиларнинг муаммоларини ўзлари ҳал этишлари, “шахсий қизиқишлари” юзага келган тушунмовчиликларни ўзлари ўрганишга ҳаракат қилишлари муаммоли вазиятдан чиқиб кетишнинг, ҳар доим муаммога тушуниб етишга боғлиқ; нима номаълум эканлигини билиб олиш, маъносини тушуниб, уни ҳал этишга интилиш; муаммоларни таҳлил қилиб фикр юритиши, талабаларни мустақил ақлий фаолиятини ривожлантиришнинг энг биринчи талабларидандир. Бундай фикр юритиш талабани шу нарсани нима учун англай олмаганлигини тушуниб етиб, бу гапнинг маъносига эътибор беришга қаратади.

2-мавзу: Болалар ёшида учрайдиган оғиз бўшлиғи шиллиқ парда касалликлари таснифи, этиологик жихатлари, эпидемиологияси, замонавий диагностика усуллари ва даволаш йўллари.

Болаларда оғиз бўшлиғининг шиллиқ пардасида катта ёшдаги кишилардагидек қатор, ранг-баранг касалликлар учрайди. Бу касалликларни барчаси кўпчилик ҳолларда умумлашган «стоматит» термини билан ифодалади. Болалар ёшида оғиз бўшлиғи шиллиқ қаватида учрайдиган касалликларни маълум турларга, гуруҳларга бўлишда, ташхислаш жараёни аҳамиятли. Даволаш ташхисловчи текширувларга

таянган холда олиб борилиши самарали ва мақсадга мувофиқдир.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1-амалий машғулот:

Стоматология фанини ўқитишдаги замонавий диагностика усуллари.

Стоматология фанларини ўқитишда илғор хорижий тажрибалар ёрдамида тингловчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини такомиллаштириш, шакллантириш ва чуқурлаштириш.

2-амалий машғулот:

Болалар ёшида учрайдиган оғиз бўшлиғи шиллиқ парда касалликлари таснифи, этиологик жихатлари, эпидемиологияси, замонавий диагностика усуллари ва даволаш йўллари.

Стоматология фанларини ўқитишда болалар ёшида учрайдиган оғиз бўшлиғи шиллиқ парда касалликлари таснифи, этиологик жихатлари, эпидемиологияси, замонавий диагностика усуллари ва даволаш йўлларини илғор хорижий тажрибалар ёрдамида тингловчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини такомиллаштириш, шакллантириш ва чуқурлаштириш.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларидадан фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);
- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

№	Баҳолаш турлари	Максимал балл	Баллар
1	Кейс топшириқлари	2.5	1.0 балл
2	Мустақил иш топшириқлари		0.5 балл
3	Амалий топшириқлар		1.0 балл

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТРЕФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.

“Кейс-стади” усули

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетида амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очиқ ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс усули” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва

	тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектиларини ёритиш

“SWOT-таҳлил” усули

Усулнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўлларни топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

Хулосалаш (Резюме, Веер) усули

Усулнинг мақсади: Бу метод мураккаб, кўптармоқли, мумкин қадар, муаммоли характеридаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Методнинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир хил ахборот берилади ва айни пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида аспектиларда муҳокама этилади. Масалан, муаммо ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари бўйича ўрганилади. Бу интерфаол метод танқидий, таҳлилий, аниқ мантиқий фикрлашни муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўқувчиларнинг мустақил ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда тизимли баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади. “Хулосалаш” методидан маъруза машғулотларида индивидуал ва жупликлардаги иш шаклида, амалий ва семинар машғулотларида кичик гуруҳлардаги иш шаклида мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш, таҳлил қилиш ва таққослаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Усулни амалга ошириш тартиби:

тренер-ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

тренинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммони таҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари туширилган тарқатма материалларни

ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони атрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатмага ёзма баён қилади;

навбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг, тренер томонидан таҳлиллар умумлаштирилади, зарурий ахборотлар билан тўлдирилади ва мавзу

«ФСМУ» усули

Технологиянинг мақсади: Мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустаҳкамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;

- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади:

“Ассисмент” усули

Методнинг мақсади: мазкур метод таълим олувчиларнинг билим даражасини баҳолаш, назорат қилиш, ўзлаштириш кўрсаткичи ва амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали таълим олувчиларнинг билиш фаолияти турли йўналишлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташҳис қилинади ва баҳоланади.

Усулни амалга ошириш тартиби:

“Ассесмент” лардан маъруза машғулотларида талабаларнинг ёки қатнашчиларнинг мавжуд билим даражасини ўрганишда, янги маълумотларни баён қилишда, семинар, амалий машғулотларда эса мавзу ёки маълумотларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, шунингдек, ўз-ўзини баҳолаш мақсадида индивидуал шаклда фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, ўқитувчининг ижодий ёндашуви ҳамда ўқув мақсадларидан келиб чиқиб, ассесментга қўшимча топшириқларни киритиш мумкин.

“Тушунчалар таҳлили” усули

Усулнинг мақсади: мазкур метод талабалар ёки қатнашчиларни мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш, баҳолаш, шунингдек, янги мавзу бўйича дастлабки билимлар даражасини ташҳис қилиш мақсадида қўлланилади.

Усулни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар машғулот қоидалари билан таништирилади;
- ўқувчиларга мавзуга ёки бобга тегишли бўлган сўзлар, тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилади (индивидуал ёки гуруҳли тартибда);

- ўқувчилар мазкур тушунчалар қандай маъно англатиши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;
- белгиланган вақт якунига етгач ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тўғри ва тўлиқ изоҳини ўқиб эшиттиради ёки слайд орқали намойиш этади;
- ҳар бир иштирокчи берилган тўғри жавоблар билан ўзининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз билим даражасини текшириб, баҳолайди.

Визуал материаллар

“Синквейн” (5 қатор) техникаси

Мақсад – категорияга характеристика бериш

Синквейн схемаси:

1–қатор – тушунча;

2-қатор – тушунчани тавсифловчи 2 сифат;

3-қатор – ушбу тушунча вазифалари тўғрисидаги 3 та феъл;

4-қатор – ушбу тушунча моҳияти тўғрисидаги 4 сўздан иборат сўз бирикмаси;

5-қатор – ушбу тушунча синоними.

Намуна: Телерентгенограмма сўзига тузилган “Синквейн”

Рентгенограмма

Маълумотли, сифатли

Аниқлайди, солиштирилади, тахминлайди

Замонавий динамик ташхислаш усули

Цефалограмма

“Инсерт” усули

Усулнинг мақсади: Мазкур метод ўқувчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билмларни ўзлаштирилишини енгиллаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод ўқувчилар учун хотира машқи вазифасини ҳам ўтайди.

Усулни амалга ошириш тартиби:

➤ ўқитувчи машғулотга қадар мавзунинг асосий тушунчалари мазмуни ёритилган инпут-матнни тарқатма ёки тақдимот кўринишида тайёрлайди;

➤ янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн таълим оловчиларга тарқатилади ёки тақдимот кўринишида намойиш этилади;

➤ таълим оловчилар индивидуал тарзда матн билан танишиб чиқиб, ўз шахсий қарашларини махсус белгилар орқали ифодалайдилар. Матн билан ишлашда талабалар ёки қатнашчиларга қуйидаги махсус белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

Белгиланган вақт яқунлангач, таълим оловчилар учун нотаниш ва тушунарсиз бўлган маълумотлар ўқитувчи томонидан таҳлил қилиниб,

изоҳланади, уларнинг моҳияти тўлиқ ёритилади. Саволларга жавоб берилади ва машғулот якунланади.

“Тушунчалар таҳлили” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод талабалар ёки қатнашчиларни мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш, баҳолаш, шунингдек, янги мавзу бўйича дастлабки билимлар даражасини ташҳис қилиш мақсадида қўлланилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

иштирокчилар машғулот қоидалари билан таништирилади;

ўқувчиларга мавзуга ёки бобга тегишли бўлган сўзлар, тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилади (индивидуал ёки гуруҳли тартибда);

ўқувчилар мазкур тушунчалар қандай маъно англатиши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;

белгиланган вақт якунига етгач ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тўғри ва тўлиқ изоҳини ўқиб эшиттиради ёки слайд орқали намойиш этади;

ҳар бир иштирокчи берилган тўғри жавоблар билан узининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз билим даражасини текшириб, баҳолайди.

Ш. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу: Стоматология фанини ўқитишдаги замонавий диагностика усуллари.

Режа:

1. Таълим технологияларини ўқув жараёнига тадбиқ этиш жараёнида ташхисловчи усуллардан фойдаланиш.
2. Педагогик инновацияларни таркибида ташхисловчи усуллар ёрдамида ўқитувчи маҳоратини ривожлантириш.
3. Талабалар фаолиятини педагогик технологиялар асосида ташхислаш усуллари билан фаоллаштириш.
4. Талабанинг мантиқий фикрлаш қобилиятини ошириш - врач-педагогнинг асосий вазифаси.
5. Ўқув жараёнида янги ташхислаш технологияларини қўллаш.

Таянч иборалар: *Аксиография, функциография, антропометрия, рентгенография, артрография, томография, миография, электромиография, миотонометрия, мастикациография, гнатодинамометрия, окклюзиограмма.*

1.1 Таълим технологияларини ўқув жараёнига тадбиқ этиш жараёнида ташхисловчи усуллардан фойдаланиш.

Бўлажак шифокорнинг мутахассисликка тайёрлаш мураккаб ва динамик тизимдир. Бу тизимда ўқитувчини технологик ва методик тайёрлаш муҳим ўрин тутди. Ўқитувчини технологик тайёрлаш интеллектуал жиҳатдан фаол ўқитиш, шахсни ижодий ривожлантириш, талабалар тафаккурини ўстириш, мутахассисликка йўналтиришни тарбиялаш, бўлажак шифокорнинг таълим жараёнини ташкил этишни талаб қилади. Бўлажак шифокорни тайёрлашнинг сифатини кўтариш таълим технологиясини амалга ошириш билан бажарилади. Олий ўқув юртларида замонавий юқори унумли таълим технологияси бу муаммоли ўқитиш, тадқиқ этиб, муаммони ҳал этишдир.

Таълим технологияси - бу ривожланаётган таълим жараёнини, муаммоли ўқитиш вазифасини фаол ўрганиш жараёнини рағбатлантириш,

тадқиқот ишлари олиб бориш, тафаккурлаш усулини тарбиялашдан иборат.

Муаммоли ўқитиш шахснинг ижодий фаоллигини тарбиялаш мақсадларига мос олий ўқув юртлари иш амалиётида муаммоли ўқитиш билан биргаликда бошқа таълим - технологияларидан ҳам фойдаланилади.

Аввал айтиб ўтганимиздек ўқитувчининг мутахассислик тайёргарлиги замон технологияси муаммоли ўқита олиш демакдир. Ўқитувчиларни олий ўқув юртларида тайёрлаш жараёни ўқитувчиларда ижодий фаолиятни фаол ривожлантириш жараёни, илмий ва мутахассислик йўналишларини интегратсиялашни ташкил этиш фаолияти билан боғлиқ.

Муаммоли ўқитиш жараёнида талабанинг мустақиллик роли репродуктив ўқув усулларига солиштириб қараганда анча самарали бўлади, ортиб боради. Ҳозирги замон педагогик адабиётларда муаммоли ўқитиш тушунчасининг таърифи турлича берилган.

Муаммоли ўқитишнинг мақсади, талабалар билан ишлаш жараёнида таълим масалалари, муаммо ва саволларга жавоб қидириш, уларни ҳал этиш йўллари билан янги билимларни ўзлаштиришни, ўрганиш фаолиятини бошқариш ва талаблар таълим ишларида муаммоли вазиятларни ҳал эта олиш, уларда масалаларга қизиқиш уйғота олишдан иборатдир.¹

Ҳозирги замон таълим жараёнини таҳлил қилиш педагог ва психологлар хулосалари тўғрилигини кўрсатади. Инсон янги, номаълум, кутилмаган нарсаларга дуч келгани ҳолда ҳайратга тушади, ажабланади, Ҳайрон қолган муаммоли вазиятларда фикр юритишга ҳаракат қила бошлайди.

---

1. Michael Miloro. Peterson's Principles of oral and maxillofacial surgery. PMPH-USA Limited, USA, 2015

Худди ана шу инсоннинг психик, эмоционал (ҳаяжонли) ва руҳий ҳолати таълим шароитида ақлий изланиш, фикрлашга ўзига хос туртки бўлади.

Муаммоли вазиятлар мақсадга мос юзага келган маълум педагогик усуллар билан таълим жараёнининг ўзига хос шароитларида юзага келади.

Бундан ташқари ўрганилаётган мавзу фан муаммоларидаги хусусиятлардан чиққан ҳолда шундай вазият юзага келтириш усуллари ишлаб чиқиш керак.

Шундай қилиб, муаммоли таълим бериш даврида вазият оддий, кутилмаган фикрлаш учун “тўсиқ” билан боғлиқ интеллектуал қийинчилик ҳолати деб қаралмаслиги керак. Бунда ўқиш, ўрганиш, тушуниш, мақсадида махсус юзага келган муаммоларни ҳал этиш учун илгари ўрганилмаган билим ва ақлий ҳамда амалий усуллар турмайди.

Муаммоли вазиятнинг маъноси шундан иборатки, тингловчи талабаларга маълум маълумотлар, билимлар билан бирга янги далиллар, ҳодисалар, вазиятлар орасидаги диалектик қаршиликлар бўлиб, уларни тушуниб олиш учун илгари олган билимларнинг етишмаслигидир.

Муаммоли вазият хусусияти қуйидагилардан иборат:

- талабалар учун номаълум янгилик мавжудлиги;
- талабаларнинг муаммоларини ўзлари ҳал этишлари, “шахсий қизиқишлари” юзага келган тушунмовчиликларни ўзлари ўрганишга ҳаракат қилишлари муаммоли вазиятдан чиқиб кетишнинг, ҳар доим муаммога тушуниб етишга боғлиқ: нима номаълум эканлигини билиб олиш, маъносини тушуниб, уни ҳал этишга интилиш; муаммоларни таҳлил қилиб фикр юритиши, талабаларни мустақил ақлий фаолиятини ривожлантиришнинг энг биринчи талабларидандир. Бундай фикр юритиш талабани шу нарсани нима учун англай олмаганлигини тушуниб етиб, бу гапнинг маъносига эътибор беришга қаратади.

Аввал муаммоли вазият юзага келиб қолади, сўнгра эса таълим муаммолари юзага келади, ишлаб чиқилади. Таълим бериш амалиётида муаммонинг бошқа кўринишлари ҳам учрайди:

- муаммонинг қўйилиши, муаммоли вазиятнинг келиб чиқиши билан ўхшашлиги;

- муаммонинг савол сифатида таърифланиши.

Факт (далил)ларнинг қарама-қаршилиги, мунозара, назарий ҳолатлар кўпинча нима учун саволга жавоб берувчи муаммоли вазиятни акс эттиради.

Талаба номаълумларни қидириб, аниқлашга керакли бўладиган билимини бойитишда муаммоли вазиятларнинг ўрни катта. Муаммо уч хусусиятга эга:

- маълум (масалалардаги маълум жиҳатлар);

- номаълум (уларни ҳал этиш янги билимлар шаклланишига сабаб бўлади);

- аввалдан бор бўлган билим.

Шундай қилиб ўқув муаммосини талабларига аввалдан муаммонинг натижаси ва унинг ҳал этиш усули, номаълум бўлиб, талабалар уларни ҳал этиш йўллари топиш учун билим ва ўқувга эга бўлиш масаласи деб белгилаш мумкин. Шундай қилиб, талабалар муаммо ва масалаларни ечиш усуллари билишлари, ўқув муаммоси деб ҳисоблайди. Бошқа томондан агар талабалар бирон масалани ҳал этиш йўлини билмаса ва уни ҳал этишга билими етмаса ҳам бу муаммо ўқув муаммоси деб ҳисобланмайди.

Талаба машғулот вақтида муаммони онгида шакллантиради (яъни масалани тушунишга қийналаётган томонларини сўз билан ифодалаб беради) бу муаммони ечиш йўллари, услубларини қидириб, бунинг учун улар ўзларининг турли таклифларини киритишади, таклифлардан бирини ўзлари учун тўғри деб танлаб, гипотеза деб асослаб, унинг тўғрилигини исбот этадилар: изланиш масала ёки муаммонинг ечими тўғри эканини текшириш билан ниҳоясига етади.¹

Муаммоли таълим ўқитишда машғулот ташкил этиш ва олиб боришда

---

1. Dentistry of child and adolescent Ralph McDonald, Jeffrey A. Dean, C.453-460

Ўқитувчи ўзининг таълим - тарбия беришдаги вазифасини тушуниб, етиши муҳим аҳамиятга эга.

Ўқитувчи талабаларга тайёр фикр бермай, балки уларга изланишга тўғри йўналиш бериши, уларни ривожлантириши лозим. Машғулотларда ва кундалик тажрибада учрайдиган воқеа, хабар, турли далилларни ўзлари таҳлил қилиб, мустақил фикрга эга бўлишга йўналтиришни мақсад қилиб қўйишлари керак.

Ўқитувчи муаммоли таълим тизимида талабалар ўқув-изланиш фаолиятини шундай ташкил этадики, талаба юзага келган интеллектуал қийинчиликларни ҳал этишга, турли инфоформатсияларни мустақил таҳлил қилишга, ечимини топишга, умумлаштириш ва хулоса чиқаришга, қонуниятларни ифодалай олишларига, олган билимларини кейинги дуч келадиган вазиятларда қўллай олишларига қаратилган бўлиши лозим.

Натижада талабаларда мустақил билим олиш ва мустақил фикр юритиб, янги фазилатларни қўйиш ва уларни исботлаш йўли билан янгича фикрлаш йўлларига ўрганиб, билимни ривожлантириш, эътибори ва тафаккурини ривожланиш қобилияти шаклланишига имкон беради.

Талабалар муаммоли таълим жараёнида ўқув материалларини муаммоли вазият шароитида ўрганишлари, маълумотларни мустақил таҳлил қилиш, ўқув масалаларини фаразларини олдинга суриб, уларни исбот қилиш йўллари билан ечиш, уларга билимни ўзлаштиришга ақл билан ҳаракат қилиш усулларига ўргансалар, бу уларнинг интеллектуал фаоллигини оширади.¹

Муаммоли таълим маъноси шундан иборатки, талаба ўзлаштириши керак бўлган маълумотларнинг педагог томонидан алоҳида тушунтирилади. Муаммоли таълимни ташкил этишнинг биринчи шarti ўқув маълумотларини (системали) тарзда, тартиб билан ривожлантиришдир.

---

1. Pediatric dentistry- Richard Welbury, Monty Duggal.C. 457-468, 37-45

Муаммоли вазиятнинг иккинчи шарти таълим масалалари маълумотларини берилганда уни ечиш усулларини танлаш имконияти кўзда тутилади.

Муаммоли таълим ўқув машғулотларини олиб бориш методикаси асослаб беришни талаб қилади. Асосий методлар қуйидагилардан иборат:

- илмий изланиш;
- текшириш;
- қисман қидирув ёки муҳокама;
- маълумотларни муаммо тарзида етказиб бериш.

Изланиш усули талабаларни ижодий мустақил онгини, тафаккурини ривожланиш имкониятларидан тўла фойдаланишга имкон беради. Ўқитувчи топшириқларни бажара бориб, талабалар ўзлари ўқув муаммоларини шакллантириб, ўзлари уни ҳал этиш гипотезаларини ўртага қўядилар, текшириш билан шуғулланадилар ва керакли натижага эга бўладилар. Шу тариқа талабалар изланиш иш усули ўз тизими томонидан олимнинг изланиш фаолиятига яқинлашади.

Ўқитувчи изланиш ишларига умумий раҳбарлик қилади, топшириқ эса мустақил таълим-ўрганиш ҳаракатларининг тўла тизимини ўз ичига олган бўлади. Маълумот йиғишдан то уни таҳлил қилишгача таълим муаммоларини белгилашдан уни ҳал этишгача, олинган натижаларни текширишдан то янги билимларни амалда қўллашгача бўлган жараёнлар киради.

Изланиш усулини қўллаш ўрганилаётган мавзунинг асосий билан боғлиқ бўлган ўта муҳим, чигал мавзуларни ўрганишда тавсия этилади. Бу эса кейинги маълумотларни янада яхшироқ тушуниб етишга, ўзлаштиришга ёрдам беради ҳамда имкон яратади. Шу билан бирга ўқитувчи ўрганиш учун танлаб олаётган билимлар томонидан тушунарли бўлишига аҳамият бериш керак. Изланиш усули талаблар учун узоқ вақт ва ўзига хос иш шароити талаб қилади.

Қисман изланиш усули ўзига хос хусусиятга эга бўлиб, муаммони бир неча тушунарли саволларга ажратишдан иборат.

Талабаларнинг изланиш фаолиятига репродуктив таълим элементлари қўшилади. Шу билан бирга таълим усуллари - изланиш, суҳбат, ўқитувчи маълумотларини етказиб бера бориб, талабалар жавоблари ва қўшимчалари билан факт (далил)ларни умумлаштириб олиб боради. Бундай ҳолда талабалар репродуктив ва изланиш фаолиятининг даражаси муҳим аҳамиятга эга. Шунини алоҳида таъкидлаб ўтиш керакки, дарс машғулотларида изланиш, суҳбат усулини умумий қўллаш мақсадга мувофиқ бўлади. Бунинг натижасида талаба ўз билим ва изланиш фаолияти тажрибасига суянган ҳолда ўқитувчи рағбарлигида мустақил муаммонинг ечимини излаб топишга ҳаракат қилади.¹

Изланиш суҳбатини тайёрлаш ўқитувчи учун жуда масъулиятли ишдир. Ўқитувчи олдиндан ўрганилган мавзудан келиб чиқадиган саволларни кўриб чиқиши, талабаларни шу саволлар устида фикр юритишлари, суҳбат қайси йўналишларда бўлиши мумкинлигини олдиндан ўйлаб қўйиши, ҳар хил тушунча тахминлар юзага келиши ва уларнинг ечими, исботларини қидиришга талабаларга йўл кўрсата олиши керак.²

Ўқитувчи ҳато қилаётган нотўғри фикр юритаётган талабаларга ёрдам беришда шошилмаслиги, сабрли бўлиши керак. Талабаларга қўшимча саволлар бериб, улар йўл қўйган хатоларини кўрсата билиш ва тўғри жавобни топишга йўналтириши керак. Изланиш мулоқот жараёнида “Умумий жонли фикр алмашинувини” четда ҳолаётган айниқса, умуман ва фикр алмашнувида тайёргарлик кўрмаган талабаларга алоҳида эътибор бериш керак.

---

1. Pediatric dentistry- Richard Welbury, Monty Duggal.C. 457-468, 37-45

2.Dentistry of child and adolescent Ralph McDonald, Jeffry A. Dean, C.453-460

Изланиш сифатидаги мулоқот таълим, илмий тадқиқот йўлидаги топшириқ сифатида берилса, талабалар қисман изланиш билан машғул бўлиб, илмий тадқиқот элементлари билан боғлиқ ишларни олиб борадилар.

Таълим жараёнида шартли равишда муаммоли бошланувчи таълим ахборотларини тушунтириб бериш деб номланган усул кенг тарқалган. Бу аввалги усул (материални муаммоли тушунтириш)дан шу билан фарқ қиладики, муаммоли (вазият) тушунтиришнинг бошидагина юзага келтиради, сўнг материал ахборот йўли билан тушунтирилади. Албатта бу усул талабаларда ижодий изланиш фаолиятида янги билимлар юзага келишига имкон яратмайди, айниқса, илмий изланишга сабаб бўлмайди. Бироқ бунинг натижасида талабалар дарс бошланишида катта қизиқиш уйғотиши туфайли, берилган материални диққат билан ўрганиб боришларига ёрдам беради. Муаммоли ўқитиш усулларининг борасидан ҳам бу усул соддадир.

Муаммоли вазиятни юзага келтиришда қуйидаги дидактик мақсадларни қўзлаш керак. Талабалар диққатини ўқув материалларига тортиш, уларда қизиқиш уйғотиш, ўрганиш, ўзлаштириш фаолиятини жонлаштириш, самарали қилиш, уларнинг олдида ақлий даражасидаги масалалар қўйиш, талабаларга уларнинг билими ва тажриба-малакалари олдида турган ўрганишлари зарур бўлган билимларга етарли эмаслигини кўрсатиш, уларга ўқув материални таҳлил қилиш, муаммоларни ҳал этишнинг энг керакли йўлларини топишда ёрдам бериш керак.

Таълим жараёнидаги муаммоли вазиятлар бир неча турга бўлинади:

1. Талабалар олдиларида турган масаланинг ечимини топа олмайдилар, муаммоли саволларга жавоб беролмайдилар, янги материални тушуна олмайдилар ва бошқалар.

2. Талабалар илгари эгаллаган билимларини янги шароит ва вазиятларда қўллай билиш заруратига дуч келадилар.

3. Муаммони назарий йўл билан ҳал этиш ва бу танланган йўл, усулни амалга ошириш ўртасида қарама-қаршиликлар бор.

4. Амалда бажарилган топшириқ натижалари ва талабалар томонидан буни назарий жиҳатдан тушуниб етиш учун билимларнинг етмаслиги (яъни қарама - қаршиликларнинг бўлиши).

Адабиётларда таълим амалиётида кўпинча учрайдиган муаммоли вазиятларни юзага келтириш тур ва усуллари қуйидагилар:

- муаммоли вазиятнинг мақсади, ходисаларни тушуниш, ўрганилаётган тушунчанинг маъноси;

- муаммоли масалани ўрганишдан мақсад эгаллаган билимни амалда қўллаш усуллари, йўллари излаш;

- талабаларда ходиса ва ҳақиқий ҳаётий далиллар орасидаги қарама-қаршиликлар ва ноаниқларни тушунтириб беришга ҳаракат қилиш учун фаолият уйғотиш.

Педагогик адабиётларда асосан муаммонинг **уч даражаси** кўрсатиб ўтилган:

биринчи даража: шу билан фарқ қиладики, ўқитувчи ўзи муаммони ўртага қўяди ва талабаларни мустақил муаммони ҳал этиш йўллари излашга йўналтирилади;

иккинчи даража: ўқитувчи муаммоли вазиятни фақатгина юзага келтиради, талабалар мустақил равишда муаммони ўрганадилар ва унинг ечимини топадилар;

учинчи даража: энг юқори даража бўлиб унда ўқитувчи ҳаттоки ҳеч қандай муаммони ҳам кўрсатмай, балки талабаларни унга фақатгина “тўқнаштириб” уларнинг ижодий фаолиятини йўналтириб, раҳбарлик қилиб туради ва эришилган натижаларга баҳо беради. Талабалар муаммони мустақил равишда ўрганиб ўзлаштирадилар ва унинг ечимини топиш йўллари излайдилар.

Таълим муаммоларини қўйиш жараёнини енгиллаштириш учун баъзи қоидаларга риоя қилиш зарур. Муаммони шундай ҳал этиш

керакки, илгари берилган билимларни янги муаммо ечимини ўрганиш йўли билан боғланган ҳолда ишни ташкил этиш лозим.

Муаммоли ўқитиш талабга мувофиқ самарали бўлиши учун уни ўқув жараёни, таълим - тарбия ишлари асосининг бир қисми бўлиб қолиши зарур. Шу муносабат билан ўқув дастурини ўзлаштириш жараёни иерархик қонуниятларига ёндашиб ва дидактикада бу жараёнда ўқитувчининг бошқарув фаолияти (функцияли) меъёрига боғлиқ индивидуал билим олиш маҳоратининг шаклланишининг икки даври кўрсатиб ўтилган.

Биринчи давр - маҳоратни оширишнинг бошланғич даври бўлиб, бунда турли маълумотларни эгаллаб олиш ва бу маълумотларни ўзлаштиришдан иборат. Бу давр ўқитувчининг талаб ўқув фаолиятини ташкил қилишда шахсан иштирок этишини талаб қилади.

Муаммоли маърузани ўтиш даврида талабаларнинг мотивлари, кизиқишларини, ижодий фикрлашни, фаолиятларини йўналтиришлари муҳим ўрин тутаяди.

Талабаларни семинарда маъруза билан чиқишлари босқичма-босқич тайёрланади. Биринчи босқичда ўқитувчи талабалар семинар мавзуларини танлаб олишларини таъминлайди. Шу нарса аҳамиятлики, олдиндан талабалар мавзу танлашда расмиётчилик билан қарашларига йўл қўйилмаслик керак. Талабаларни ўрганаётган мавзуларнинг аҳамиятини англашлари, уни чуқур ўрганишлари фанни кейинчалик муваффақиятли ўзлаштиришлари, касб фаолиятларида замонавий илмий-ижтимоий муаммоларни аниқроқ тушуниб етишлари катта ўрин тутаяди.

1.2 Педагогик инновацияларни таркибида таъхисловчи усуллар ёрдамида ўқитувчи маҳоратини ривожлантириш.

Педагогик инновация –ўқитувчини маҳоратини ривожлантирувчи омил.

Дарсинг сифати ва самарадорлиги кўп саҳифали тузилган дарс режасига боғлиқ бўлмайди. Режада мақсадлар амалга ошириладиган ишлар, ким, нимани ва қачон амалга ошириш, ҳар бир хатти-ҳаракатлар

вақти сонияларга бўлинган бўлсада, дарсга тайёрланишга қанча меҳнат ва вақт сарфланса ҳам дарсдан қониқиш, кўзланган мақсадга эришмаслик ҳам мумкин. Баъзан пухта (синчиклаб) ишланган дарс режаси остин-устун бўлиб кетиши, ўқитувчи худди бўш ўқув хонасида дарс берганга ўхшаб қолиши мумкин.

Дарс жараёни ўта мураккаб бўлиб, ўқитувчи жуда кўп педагогик омилларни ҳисобга олиши керак: дарс куннинг қайси қисмида ўтилади, талабанинг мияси чарчамаган дастлабки соатлардами ёки охириги соатлардами, мавзу мазмунининг мураккаблиги қандай, ушбу мавзуни талабалар мустақил билиш фаолиятларини шакллантиришдаги роли ва ҳоказо.

Дарс - бу ижодкорлик, лекин ижодкорлик фақат ўқитувчи учун эмас, балки аввало, бор талаба учун ҳам ижодкорликдир. Талабани дарсда фаол қатнашмаслиги дарснинг муваффақиятсиз бўлишига олиб келади.

Ўқитувчи дарсда талабалар ҳамкорлигисиз қанчалик меҳнат қилмасин, у дарсда яққаланиб қолган ҳолда ўзига ўзи дарс ўтади.

Дарс ҳар бир талабани ижодкорга айлантириш, уларни дарсда фаол бўлишга, қатнашишга, доимо фикрлари баён этишга тайёрликлари - **ўқитувчининг педагогик маҳоратини белгилайди.**

Бундай ўқитувчи талабани билим олишга қизиқтира олиши, ундаги яшириниб ётган мотивацияларини рўёбга чиқариши, бунинг учун кўнглига йўл топиш лозим.

Аввал қизиқтириш, сўнгра ўргатиш лозим.

Ўқитувчининг фикри ва сўзи талабаларни етаклаши, уларни ўйлаш, мустақил фикрлаш, хулоса чиқариш ва ҳар гал янгидан-янги қонун ва қоидаларни фаол очишга имконият яратиши керак. Бунинг учун ўқитувчи фақат дарс мавзусини ҳар хилда қизиқарли маълумолар билан бойитиши, талабаларни фикрлаши учун муаммоли вазиятлар ҳосил қилиши, уларда ўрганилаётган мавзуга қизиқишини уйғотиш лозим.

Дарсинг муваффақиятли ва сифати ўқув гуруҳини муайян мавзуни ўрганишга моил қилиш, уларни янги мавзуни қабул қилишга тайёрланиш диққатни жалб қилишга жуда боғлиқ бўлади. Шунинг учун талабаларни янги материални қабул қилишга тайёрлаш керак.

Агар талаба гап нима ҳақида бораётганини тушунмаса билим олишга бўлган муносабати ва қизиқиши тезда сўнади.

Бизнингча мустаҳкам билим бўлиши учун ҳар бир дарсда талабалар билан ўтилган мавзу бўйича савол-жавоб ўтказилиши лозим ва шу йўл билан талабалар билимини мустаҳкамлаб олиш мумкин.

Маълум бўлган материалдан номаълумга ўтиш кўпригини қўйиш учун талабаларга мазкур фан бошқа фанлар бўйича ўтилган мавзуларга қайтиб келиш учун талабаларга уйга вазифа берилиши лозим.

Ўқитувчининг маҳорати кимга нимадир тушунарсиз бўлганлигини ўз вақтида аниқлаб, олишдан иборат.

Талабаларга нимани ўрганаётганларини фаҳмлаб олишларига, назарий билимларини амалда қўллашларига имконият яратиш ва ўргатиш лозим.

Дарсни шундай жиҳозлаш керакки, талабалар ўз қўллари, ақли, идроки билан ҳар хил схема, тарқатма материаллар, ўйинлар, масала ва мисоллардан фойдаланган ҳолда мустақил ишлашларига шароит яратилган бўлиши керак.

Талаба билимларни ютиб олувчи наҳанг эмас, балки машғалдир, уни ёқиш, аланга олдириш лозим ва шу алангани узлуксиз ушлаб туриши лозим. Ўқитувчи шундай бўлиши керакки, талабаларга билимлар асосини бериш билим олишга бўлган қизиқишини аланга олдириш, билим олиш йўллариини ўргатишдан иборат. Шунда талаба эришилган натижалар билан кифояланиб қолмай, келажакка умид билан қарайдиган бўлади ва ёшлиқда ёқилган машғал талабанинг бутун ҳаёти давомида ёниб туради.¹

Талабалар ўз фикр ва мулоҳазаларини фараз ва гумонларини ҳамда таклифларини айтишга қўрқмасликлари керак.

---

1. Pediatric dentistry- Richard Welbury, Monty Duggal.C. 457-468, 37-45

Агар бу ишни билими паст талаба ҳам бажаришга журъат этса, мақсадга мувофиқ бўлади ва уларни дарс жараёнида бунга жалб этиш лозим. Ҳар доим зеҳнли ва зийрак талабалар билан савол-жавоб ўтказавериш мақсадга мувофиқ эмас, шундай қилиш керакки, энг уятчанг ва ўртача ўзлаштирувчи талабалар ҳам ўз фикри ва мулоҳазаларини эркин сўзлаб берсин, савол-жавоб дўстона олиб борилиши лозим.

Ўқитувчи талабаларда мавжуд бўлган фанлардан кўрқиш, ўз кучига ишонмаслик, ҳиссиётларини бошқара олмай ўзини йўқотиш, бефарқлик аломатларидан қутқаришлари керак ва уларда ўз имкониятлари мавжудлигига мунтазам равишда ишонч туғдириб бориши лозим.

Ўқитувчи дарс мавзусини баён этиб ҳамма биргаликда бир фикрга келишган бўлса, мавзунинг моҳияти очилган бўлса, дарс ниҳоясида бефарқ талабалар қолмайди. Талабалар билим олишга қизиқиб, яна илгари томон ҳаракат қилади натижада педагогик жараёнда илгари томон ҳаракат қилади натижада педагогик жараёнда бўлса, ўз-ўзини бошқариш, ҳамкорлик усули самарали бўлади.

Педагогик технология - бу ўқитувчининг ўқитиш воситалари ёрдамида талабаларга муайян шароитда таъсир кўрсатиш ва акс таъсир маҳсули сифатида уларда олдиндан белгиланган шахс сифатларининг жадал шаклланишини кафолатлайдиган жараёндир. Замонавий педагогик технология таълимни модернизациялашда ҳаракатлантирувчи кучдир. Педагогик технологиянинг ўзига хос хусусияти олдиндан ўрнатилган мақсадларга эришишни кафолатлайдиган ўқув жараёнини лойиҳалаш ва амалга оширишдир.

Таълимни мақсадга кетма-кет йўналтириш асоси тезкор қайта алоқа ҳисобланиб ўқув жараёнининг барча бўғинларига кириб боради ва улардан таълим-тарбия жараёнида мақсадга мувофиқ ҳолда фойдаланиш маълум қонуниятларга асосланади. Бу асослар ПТнинг ўзига хос жиҳатларни ифода этади ва методикадан фарқли томонларини кўрсатиб беради. Уларни ПТ принциплари деб қаралади.

Принцип - лотинча сўз бўлиб асос, дастлабки ҳолат, бошқарувчи ғоя, умумлашган талаб каби маъноларни англатади. Биз ПТ принциплари деганда лойиҳаланган ўқув тарбиявий жараёни амалга оширишда юқори натижаларга эришиш учун риоя қилинадиган умумий меъёрлар ва талабларни тушунамиз. Демак, у ёки бу педагогик ҳодиса принцип бўлиши мумкин, агарда уни ўқув жараёнида ҳисобга олиш зарур бўлса, яъни, унга таянилса, ПТ принципларини аниқлашда қуйидаги ҳолатлар эътиборга олинади:

1. Мавжуд жамият талабларига мос келадиган таълим-тарбия мақсади.

2. Дидактик жараённинг объектив қонуниятлари.

3. Таълим-тарбия жараёнини амалга оширадиган шарт-шароитлар.

Янги ПТни ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш ҳам, тузилиши ҳам моҳият жиҳатдан яхлитлик принципига асосланади. Бу принцип технология лойиҳаси яратилаётганда педагогик тизимнинг барча элементларини ўзаро таъсир остида бўлишини ва ўзаро боғлиқлигини эътиборга олишни тақозо этади. Яъни, таълим мақсадининг қатъиян аниқланиши (нега ва нима учун?), ўқув жараёни мазмуни (нима?), ташкилий шакллари (қандай?), ўқитиш методлари ва воситаларини (нима ёрдамида?) саралаш ва танлашга кўмаклашиш, шунингдек, ўқитувчининг маҳорат даражасига боғлиқ ҳолда дидактик жараён самарасини аниқлашга имкон бериши керак. Яхлитлик принципи ПТни ташкил этувчи элементлардан бирини янгилаб, қолганларига тегмасликни, қайта кўрмасликни инкор этади. Яъни, таълим мақсадини ўзгартириб, унинг мазмунини ёки ўқитиш жараёнини эскича қолдириш мумкин эмас.

Биринчидан, таълим-тарбия мақсади янгиланди, эркин фикрлайдиган фуқарони, баркамол инсон шахсини шакллантириш зарур.

Иккинчидан, бу ижтимоий буюртма ўз навбатида таълим мазмунини тубдан қайта қуришни, янги ўқув дарсликларини яратишни келтириб чиқаради.

Учинчидан, таълим-тарбиянинг янги мазмуни ахборотларни талабаларга маълум вақт доирасида етказиш жараёни тезлаштирувчи воситаларни талаб этади.

ПТ мақсадли таълим тарбия жараёни тавсифлайди. Агар анъанавий педагогикада мақсад муаммосига назариячилар ва амалиётчилар кам эътибор қаратишган бўлса, ПТ да бу марказий муаммо ҳисобланади ва унинг икки жиҳати амалда ажратиб кўрсатилади:

1. Ташхисланадиган мақсадли таълим ва ўқув материални ўзлаштириш сифатини объектив назорат қилиш.

2. Умумий ҳолда шахсни ривожлантириш.

ПТ ўқув-тарбиявий жараёни олдиндан лойиҳалаш ва кейинги босқичда бу лойиҳани синфда амалга оширишни кўзда тутати. Шу боисдан ПТнинг муҳим принципи - бу бўлажак ўқув тарбиявий жараёни олдиндан лойиҳалаш принциpidир. Лойиҳаланган технология дарс мавзусига ажратилган вақт доирасида жорий этилиши лозим. Ўқув вақти ПТни олдиндан кўришда муҳим кўрсаткич ҳисобланади ва ўқитувчи уни ҳисобга олиши шарт. Лойиҳаланаётган дидактик жараён гуруҳ талабаларининг ўзлаштириш даражасига мос келиши, ҳамма учун тушунарли бўлиши муҳимдир. Шундагина яқиний натижа қўлга киритилади, мақсадга эришилади.

Яқиний натижанинг кафолатланиши ПТнинг яна бир муҳим принциpidир. Бу тушунча аслида нисбий характерга эга, чунки тузилган технология амалга оширилгач, яхшими ёки ёмонми, ҳар қалай маълум натижалар бўлиши талабаларнинг ўқув материалларини турли даражада ўзлаштириб олишлари табиий. Бироқ бу ерда яқиний натижа тасодифий ва паст кўрсаткичга эга бўлади. Гап мавжудлик алгоритмининг (М а) кейинги икки босқичида кетяпти: назорат қилувчи ҳаракат (Н х) дидактик жараённинг натижавий яқинини аниқлаб беради ва тузатиш амали талабаларнинг паст ўзлаштиришига сабаб бўлаётган дидактик жараён ҳолатларини йўқотиш усулларини кўрсатади. Хўш яқиний натижа қайси поғонада бўлиши керак. Бу саволга жавобни ПТнинг жуда муҳим

принципи-ўқитишнинг тугалланганлик принципи жавоб беради. Бу принцип бўйича ўқув материалнинг 55 фоизи ўзлаштирилса «қоникарли» деб ҳисобланмоқда. Тугалланганлик принципи ўзгарувчан қийматига эга бўлиб, у ошиб бориши керак.

Янги ПТнинг яна бир принципи - бу эгилувчанликдир. Бу принцип асосида яратилган ПТлар таълим босқичларининг турлари учун ҳам қўл келади. Масалан, олий ўқув юрти учун лойихаланган технологиялар қисман ўзгартиришлар киритилиши билан академик лицей ёки касб-ҳунар коллежлари учун ҳам қўллаш мумкин бўлиб қолади. Бунда ўқув материалнинг ҳажми ва талабаларнинг юкланганлик даражаси ҳисобга олиниши керак. Шундай қилиб ПТнинг эгилувчанлигини таъминлаш ўқитувчидан дидактик жараёни кўриш қонуниятлари билан чуқур таниш бўлишни тақозо этади.

ПТ кўрсаткичлари. *Замонавийлик* таълим амалиётига илмий асосланган ва тажрибада текширилган дидактикага оид янгиликлар, фаол методлар ва шакллар, тартиб қоидаларни жорий этишнинг мажбурийлиги Миллий дастур ғоясидир. Педагогик жараёнда сусткашликка, ҳаракатсизликка йўл қўйиш мумкин эмас, акс ҳолда таълим инқирозга учрайди. Шу жиҳатдан олганда таълимни мазмунини узлуксиз янгилаб бориш ПТнинг жиддий шартларидан биридир. Бу йўналишда олиб бориладиган ишлар, биринчи навбатда, ўқув дастурларидан таълим-тарбиявий аҳамияти кам бўлган тарихий материалларни чиқариб ташлаш мақсадини белгилайди.

Илмийлик таълимнинг дидактик масалаларини белгилашда фаннинг абстракция поғоналаридан тўғри фойдаланиш ҳисобига эришилади. Ўқитиш назарияси ва ўқув-тарбиявий ишларни такомиллаштириш техникасини доимий равишда ривожлантириш шарт. Шундагина замонавий таълим тўғрисида ижобий фикрлар айтиш мумкин бўлади. Бу эса ўз навбатида таълим-тарбия жараёнини узлуксиз тадқиқ қилишни, унинг натижаларини амалиётда қўллаш зарурлигини кўзда тутади.

1.3 Талабалар фаолиятини педагогик технологиялар асосида таълим усуллари билан фаоллаштириш.

Ўқув жараёнини мақбуллаштириш - кам куч сарф эвазига ўқитувчи ва талабанинг ўқитиш мақсадида эришишдир. Бу эса таълим жараёни учун энг мақбул шароит яратишни, лойиҳаналаётган дидактик жараён босқичларига мос ҳолда ўқитиш методларини, шаклларини, техник воситаларни танлаш белгиланган мавзу мақсадига мувофиқ тарзда ва ўқув вақти миқдорини ҳисобга олиб амалга ошириш кераклигини талаб этади.

Ўқитувчи ва талабанинг дастурли фаолияти ўқув жараёнидан жамики ортиқ ҳаракатларни йўқотишга, юқори ҳамжиҳатликни таъминлашга ва пировард натижада - кўзланган якуний натижаларни кўлга киритишга интилишни ифодалайди. Дидактик жараённи лойиҳалашда ўқитувчи технолог сифатида фаолият кўрсатади: ҳар бир дарсда таълим мақсадини аниқ ўрнатиши, ўтилатган ўқув материалларини мазмунини саралашда талабанинг ўзлаштириш фаолияти даражаларини, фанни баён қилишнинг илмий тилини ҳисобга олиши керак ва ниҳоят, ташкилий шаклларнинг мосини танлаб, белгиланган вақт доирасида самарали дидактик жараённи ташкил этади. Бу кўрсаткич талабига мос ҳолда ўқув билиш фаолиятини амалга ошириш учун унга олдиндан алоҳида тайёргарлик кўриш керак бўлади. Умуман жараёнига олдиндан ишлов бермасдан, якуний натижаларнинг таълим мақсадига мос келишини чамаламасдан, шунингдек, ўқитиш давомида юзага келадиган ноқулай ҳолатларга боғлиқ ҳолда бошқариш имкониятларини ҳисобга олмасдан туриб ўқув жараёнини технологиялаштириш мумкин эмас.

Ахборот технологияси ва техник воситалар самарасини белгилайдиган дидактик материаллардан кенг фойдаланиш замонавий ПТнинг энг асосий белгиларидан биридир. Ахборотли воситалар компьютер, электрон алоқа, телевидениядан фойдаланиш даражаси икки омил билан аниқланади:

а) Ўқув жараёни учун ахборотли воситалар самара берадиган мавзунни аниқлайдиган дидактик материалларни ишлаб чиқиш;

б) Ўқитувчиларнинг ўз амалий фаолиятларида техник воситалар ва дидактик материаллардан методик жиҳатдан тўғри фойдалана олиш тайёргарлигини текшириш.

Ўқув жараёни учун замонавий моддий-техник базанинг мавжуд бўлиши ПТнинг навбатдаги сифат белгисидир. Ўқитувчи ва талабаларнинг самарали фаолият кўрсатиши учун янги база яратиш, унинг таркибий тузилишини лойиҳалаш ҳам назарий ва эмпирик тадқиқотлар асосида амалга оширилади.

Ўқув - тарбия жараёни натижаларини объектив назорат қилиш ва сифатли баҳолаш ПТнинг ўз олдига қўйган натижавий мақсадидир. Маълумки, жаҳон педагоглари уюшмаси томонидан тан олинган икки назорат тури мавжуд: субъектив ва объектив. Субъектив усулда билим ва кўникмаларни текшириш талаба олдига қўйилган саволга олинадиган жавобни эшитишдан ҳосил қилинган таассурот остида ўқитувчи томонидан амалга оширилади ва талаба жавоби ҳеч қандай ўлчов ва сифат мезони билан таққосланмайди. Мисол учун, имтиҳон саволларига оғзаки жавоб беришни баҳолаш ёки ёзма ишларни текшириш субъектив назоратдир, сабаби баҳолаш сифатининг обективлигига қўйилган талаблар олдиндан шакллантирилган ўлчов билан солиштирилмайди.¹

Билим ва кўникмаларни назорат қилиш ва баҳолашнинг объектив усулида ўқитувчи ўз ҳукмини талабанинг жавобини белгиланган таълим мақсадига мос ҳолда маълум усуллар ёрдамида аниқланган сифат мезонларини акс эттирувчи ўлчовлар билан солиштириш асосида қабул қилади, субъектив назорат қилишда нафақат мулоҳазалаш ва баҳолаш аниқлиги йўқолади, балки бўлажак мутахассис шахсини шакллантиришда тузатиб бўлмайдиган зиён етказиш мумкин.

---

1. Dentistry of child and adolescent Ralph McDonald, Jeffrey A. Dean, C.453-460

Мисол учун, талабада баҳога нисбатан нигилистик (баҳони тўғри қўйилганлигини инкор этиш) ёндашишни юзага келтириб чиқариши мумкин. Афсуски, қатор йиллар давомида биз талабалар билимини субъектив усулда назорат қилиб келдик. Бу эса, табиийки, ўқитувчи ва талаба ўртасида ҳамisha ҳам ижобий муносабатларни шакллантиришга кафил бўла олмайди. Талабалар билим ва кўникмаларини баҳолашда автоматлаштирилган назорат воситаларидан фойдаланишни йўлга қўйиш ПТнинг шуғулланиши лозим бўлган йўналишдир. Бу борада мамлакатимизда фаолият кўрсатаётган Давлат Тест Маркази (ДТМ) катта тажрибаларни тўпламоқда ва ўз ахборотномаларида улар билан кенг китобхонлар оммасини таништириб бормоқда. Юқорида ПТнинг асосий принципларини ёритишга ҳаракат қилинди. Янги ПТнинг педагогика ва қатор бошқа фан ютуқлари билан боғлиқ бўлган хусусий назариясига эга бўлиб, у биринчи галда ўқув-тарбиявий жараёни илмий асосда кўришган йўналтирилгандир. Ўқитишнинг ахборотли воситаларидан, дидактик материаллардан, фаол методлардан самарали фойдаланишга асосланган ўқитувчиларнинг дастурли фаолиятига педагогик технология замин яратади.

1.4 Талабанинг мантиқий фикрлаш қобилиятини ошириш - врач-педагогнинг асосий вазифаси.

Ҳозирги вақтда таълим жараёнида ўқитишнинг замонавий методлари кенг шуғулланилмоқда. Ўқитишнинг замонавий методларини қўллаш ўқитиш жараёнида юқори самарадорликка эришишга олиб келади. Таълим методларини танлашда ҳар бир дарснинг дидактик вазифасидан келиб чиқиб танлаш мақсадга мувофиқ саналади.

Анъанавий дарс шаклини сақлаб қолган ҳолда, уни турли-туман таълим олувчилар фаолиятини фаоллаштирадиган методлар билан бойитиш таълим олувчилар ўзлаштириш даражасининг кўтарилишига олиб келади. Бунинг учун дарс жараёни оқилона ташкил қилиниши, таълим берувчи томонидан таълим олувчиларнинг қизиқишини орттириб, уларнинг таълим жараёнида фаоллиги муттасил рағбатлантирилиб

турилиши, ўқув материални кичик-кичик бўлақларга бўлиб, уларнинг мазмунини очишда ақлий ҳужум, *кичик гуруҳларда ишлаш, баҳс-мунозара, муаммоли вазият, йўналтирувчи матн, лойиҳа, ролли ўйинлар каби методларни қўллаш ва таълим олувчиларни амалий машқларни мустақил бажаришга ундаш талаб этилади.*

Бу методларни интерфаол ёки интерактив методлар деб ҳам аташади.

Интерфаол методлар деганда - таълим олувчиларни фаоллаштирувчи ва мустақил фикрлашга ундовчи, таълим жараёнининг марказида таълим олувчи бўлган методлар тушунилади. Бу методлар қўлланилганда таълим берувчи таълим олувчини фаол иштирок этишга чорлайди. Таълим олувчи бутун жараён давомида иштирок этади. Таълим олувчи марказда бўлган ёндошувнинг фойдали жиҳатлари қуйидагиларда намоён бўлади.

“Лойиҳа” методи - бу таълим олувчиларнинг индивидуал ёки гуруҳларда белгиланган вақт давомида, белгиланган мавзу бўйича ахборот йиғиш, тадқиқот ўтказиш ва амалга ошириш ишларини олиб боришидир. Бу методда таълим олувчилар режалаштириш, қарор қабул қилиш, амалга ошириш, текшириш ва хулоса чиқариш ва натижаларни баҳолаш жараёнларида иштирок этадилар. Лойиҳа ишлаб чиқиш якка тартибда ёки гуруҳий бўлиши мумкин, лекин ҳар бир лойиҳа ўқув гуруҳининг биргаликдаги фаолиятининг мувофиқлаштирилган натижасидир. Бу жараёнда таълим олувчининг вазифаси белгиланган вақт ичида янги маҳсулотни ишлаб чиқиш ёки бошқа бир топшириқнинг ечимини топишдан иборат. Таълим олувчилар нуқтаи-назаридан топшириқ мураккаб бўлиши ва у таълим олувчилардан мавжуд билимларини бошқа вазиятларда қўллаш олишни талаб қиладиган топшириқ бўлиши керак. Лойиҳа ўрганишга хизмат қилиши, назарий билимларни амалиётга тадбиқ этиши, таълим олувчилар томонидан мустақил режалаштириш,

ташкиллаштириш ва амалга ошириш имкониятини ярата оладиган бўлиши керак.

“Лойиҳа” методининг босқичлари қуйидагилардан иборат:

Врач-педагог лойиҳа иши бўйича топшириқларни ишлаб чиқади. Таълим олувчилар мустақил равишда дарслик, схемалар, тарқатма материаллар асосида топшириққа оид маълумотлар йиғадилар.

Таълим олувчилар мустақил равишда иш режасини ишлаб чиқадилар. Иш режасида таълим олувчилар иш босқичларини, уларга ажратилган вақт ва технологик кетма-кетлигини, материал, асбоб-ускуналарни режалаштиришлари лозим.

Кичик гуруҳлар иш режаларини тақдимот қиладилар. Таълим олувчилар иш режасига асосан топшириқни бажариш бўйича қарор қабул қиладилар. Таълим олувчилар врач-педагог билан биргаликда қабул қилинган қарорлар бўйича эришиладиган натижаларни муҳокама қилишади. Бунда ҳар хил қарорлар таққосланиб, энг мақбул вариант танлаб олинади. Врач-педагог таълим олувчилар билан биргаликда “Баҳолаш варақаси”ни ишлаб чиқади.

Таълим олувчилар топшириқни иш режаси асосида мустақил равишда амалга оширадилар. Улар индивидуал ёки кичик гуруҳларда ишлашлари мумкин.

Таълим олувчилар иш натижаларини ўзларини текширадилар. Бундан ташқари кичик гуруҳлар бир-бирларининг иш натижаларини текширишга ҳам жалб этиладилар. Текширув натижаларини “Баҳолаш варақаси”да қайд этилади. Таълим олувчи ёки кичик гуруҳлар ҳисобот берадилар. Иш якуни қуйидаги шаклларнинг бирида ҳисобот қилинади: оғзаки ҳисобот; материалларни намойиш қилиш орқали ҳисобот; лойиҳа қуйинишидаги ёзма ҳисобот.

Врач-педагог ва таълим олувчилар иш жараёнини ва натижаларни биргаликда якуний суҳбат давомида таҳлил қилишади. Ўқув амалиёти машғулотларида эришилган кўрсаткичларни меъёрий кўрсаткичлар билан таққослайди. Агарда меъёрий кўрсаткичларга эриша олинмаган бўлса, унинг сабаблари аниқланади.

Врач-педагог “Лойиха” методини қўллаши учун топшириқларни ишлаб чиқиши, лойиха ишини дарс режасига киритиши, топшириқни таълим олувчиларнинг имкониятларига мослаштириб, уларни лойиха иши билан таништириши, лойихалаш жараёнини кузатиб туриши ва топшириқни мустақил бажара олишларини таъминланиши лозим.

“Лойиха” методини амалга оширишнинг уч хил шакли мавжуд:

- *якка тартибдаги иш;*
- *кичик гуруҳий иш;*
- *жамоа иши.*

“ЙЎНАЛТИРУВЧИ МАТН” МЕТОДИ

“Йўналтирувчи матн” методи - таълим олувчилар мустақил равишда йўналтирувчи саволлар ёрдамида маълумот йиғиш, режалаштириш, амалга ошириш вазифаларини бажарадиган методдир.

“Йўналтирувчи матн” методида врач-педагог ва таълим олувчи фаолияти.

“Йўналтирувчи матн” методининг барча босқичларида врач-педагог фаолияти “пассив”, таълим олувчи фаолияти эса “актив” бўлади. Чунки таълим олувчилар врач-педагог томонидан олдиндан тайёрланган материаллар асосида мустақил равишда фаолият кўрсатадилар. “Йўналтирувчи матн” методидан ўқув амалиёти дарсларида фойдаланилади. Ушбу методни ўтказиш босқичлари “Лойиха методи” нинг босқичлари билан бир-хилдир. Маълумот йиғиш, режалаштириш, амалга ошириш ва текшириш босқичларида таълим олувчилар мустақил ишлайдилар. Қарор қабул қилиш ва хулоса қилиш босқичларида таълим олувчилар ва врач-педагог орасида “қайтар алоқа” ўрнатилиб, биргаликда муҳокама қиладилар. Таълим олувчиларга бошланғич

босқичларда муҳандис-педагог томонидан тузилган ёзма ҳужжатлар берилади. Бундай ҳужжатларга техник чизмалар, жадваллар, йўналтирувчи саволлар, тарқатма материаллар, топшириқлар варақаси, баҳолаш варақаси ва бошқалар киради.

“Йўналтирувчи матн” методининг босқичлари:

Врач-педагог топшириқларни, тарқатма материалларни ва йўналтирувчи саволларни ишлаб чиқади.

Таълим олувчилар мустақил равишда дарслик, схемалар, тарқатма материаллар, йўналтирувчи саволлар асосида топшириққа оид маълумотлар йиғадилар ва “Йўналтирувчи матн” тузадилар.

Сўнгра таълим олувчилар мустақил равишда “йўналтирувчи матн” асосида иш режасини ишлаб чиқадилар. Иш режасида таълим олувчилар иш босқичларини, уларга ажратилган вақт ва технологик кетма-кетлигини, материал, асбоб-ускуналар ва ёрдамчи воситаларни режалаштирилиши лозим.

Таълим олувчилар врач-педагог билан биргаликда қабул қилинган қарорлар бўйича эришиладиган натижаларни муҳокама қилишади. Таълим олувчилар бажариладиган ишлар кетма-кетлиги бўйича қарор қабул қиладилар, врач-педагог эса фақат маслаҳатчи сифатида иштирок этади.

Таълим олувчилар топшириқни иш режаси асосида мустақил равишда якка тартибда ёки гуруҳларда амалга оширадилар. Бу босқичда таълим олувчиларнинг амалий кўникмалари шаклланади. Врач-педагоглар топшириқнинг бажарилишини “Назорат варақаси”га қайд қилиб боради.

Таълим олувчилар иш натижаларини ўзларини текширадилар ва “Баҳолаш варақаси”ни тўлдирадилар. “Баҳолаш варақаси”да сифат мезонлари, яъни талаб этилган меъёрлар берилади ва улар эришилган натижа билан таққосланади.

Врач-педагог ва таълим олувчилар биргаликда иш жараёнини ва эришилган натижаларни якуний суҳбат давомида таҳлил қиладилар. Ушбу суҳбатда барча таълим олувчиларнинг натижалари баҳоланади ва келажакда иш жараёнида нималарга эътибор бериш кераклиги таъкидланади.

“Йўналтирувчи матн” методи “Лойиҳа” методи билан чамбарчас боғлиқдир. Ушбу икки методни бир-биридан қуйидаги нуқтаи назар бўйича фарқлаш мумкин:

“Йўналтирувчи матн” методи таълим олувчиларнинг мустақил ўрганишига қаратилган;

“Лойиҳа” методи эса таълим олувчиларнинг мустақил ўрганишидан ташқари, эътиборни касб ўрганишда керак бўладиган шахсий қобилиятлар ва кўникмаларни такомиллаштиришга қаратилган.

“Йўналтирувчи матн” методининг афзалликлари:

- таълим олувчиларнинг кўникма ва малакаларининг шаклланишига олиб келади;

- таълим олувчиларнинг мустақил ўрганиш кўникмаларини шакллантиради;

- таълим олувчиларда мулоқот қилиш, ўз натижаларини ўзи текшириш кўникмаларини ривожлантиради;

- таълим олувчиларда иш-ҳаракатларни режалаштириш, мустақил қарор қабул қилиш каби кўникмаларини ривожлантиради.

“Йўналтирувчи матн” методининг камчиликлари:

- кўп вақт талаб қиладди;

- танланган мавзу таълим олувчининг билим даражасига мос келиши талаб этилади;

- таълим берувчидан катта тайёргарлик куриш талаб этилади.

Ўқув жараёнида янги ахборот технологияларини қўллаш педагогик методларининг кенгайиши, педагоглар меҳнат фаолиятининг ўзгариши, иш услубларининг такомиллашиши, педагогик ходимлар таркибининг ўзгаришига олиб келади. Бу эса педагогик жараённи

бошқаришни ташкиллаштиришда ўзига хос вазифаларни амалга оширишни тақозо этади.

Замонавий ахборот технологиялари воситасида педагогик жараёни самарали ташкил этиш учун:

- ўқитувчилар ўртасида меҳнатнинг тақсимланиши;
- масофавий ўқув курслари ва электрон адабиётларни яратувчи жамоага педагоглар ва компьютер дастурчилари, мутахассисларнинг бирлашуви;
- педагогик жараёни ташкил қилишни такомиллаштириш ва ўқитувчилик фаолиятининг самарадорлигини мониторинг баҳолашни тақозо этади;

Янги технологиялар педагогик фаолиятининг:

- таълимнинг технологик асосининг тез ривожланиши билан боғлиқ равишда курсларни яратишдаги мураккаб жараённинг енгиллашуви;
- ўқув курсларини яратишда махсус малакаларнинг шаклланиши;
- масофавий курсларнинг очиклиги сабаб уларнинг сифатига бўлган талабларнинг ва ўқув материалларининг самарадорлигини назорат қилишга эҳтиёжининг юзага келиши;
- ўқув жараёнида талаба фаолиятининг ривожланиши, ўқув жараёни салмоғининг ўқитувчидан талабага кўчиши;

Янги коммуникация технологияларидан фойдаланиш асосида ўқитувчининг ҳар бир талаба билан тескари алоқасининг вужудга келишини таъминлайди.

Ҳозирда таълим муассасалари замонавий компьютер ва телекоммуникация технологиялари асосида жиҳозланмоқда. Бу ўз навбатида, педагоглардан ўзларининг меҳнат фаолиятига янгича ёндашувларини талаб этади. Ўқув жараёнига янги технологияларининг жорий этилиши ўқитувчининг техник воситалар томонидан сиқиб чиқарилишга сабаб бўлмай, балки унинг вазифалари моҳиятини ўзгартиради. Ўқитувчилик фаолиятининг мураккаблашувига олиб келади.

Энди ўқитувчи:

ўқув курслари дизайнери – ўқув курслари яратувчи;
фасилитеутор – ўқитиш методлари бўйича маслаҳатчи;
инвигилатор – таълим натижаларини назорат қилиш усуллари
бўйича мутахассис бўлиши керак.

Замонавий технологиялар масофавий таълимнинг янгича ташкил қилинишига асос яратади. Бундай таълимда педагоглар, компьютер дастурчилари ва мутахассислари биргаликда ўқув курсларини яратишлари лозим бўлади. Масофавий ўқитиш курсларини яратишда дастлаб қуйидагиларни аниқлаш лозим:

курсларнинг мақсади;

мақсадга эришиш йўллари;

ўқув материалларини тақдим этиш усуллари;

ўқитиш методлари;

ўқув топшириқларининг турлари;

муҳокамалар учун саволлар;

мунозара ва баҳсларни ташкил этиш йўллари;

Буларнинг барчаси курсларни яратувчилар – ўқитувчилар (курслар дизайнери) ва технологиялар мутахассислар ҳамкорликда амалга оширадилар.

Масофавий ўқитиш тизимининг яратилиши педагогик жараённинг такомиллаштирилиши ва унинг мониторинги олиб борилишини талаб қилади. Педагогик фаолият самарадорлигини мониторинг қилиш ва ***педагогик жараённи ташкил этишни такомиллаштириш қуйидагиларни тақозо этади:***

- масофавий курсларни яратувчи ва етказувчи мутахассислар жамоасининг кучсиз жиҳатларини аниқлаш ва таҳлил этиш;

- масофавий курслардан ўтган талабаларнинг фикрларини таҳлил қилиш;

- бошқа таълим муассасаларининг масофавий ўқитиш бўйича педагогик жараённи ташкил этиш таҳлил қилиш.

1. Илғор хорижий тажрибалар назарияси ва амалиётининг қўлланишининг асосий қонунлари ва принциплари.

2. Замонавий инновацион таълим технологиялари.
3. Даволаш иши фанини ўқитишдаги илғор хорижий тажрибалар.

1.5 Ўқув жараёнида янги таъхислаш технологияларини қўллаш.

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг мақсади-таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш, миллий тизимини яратишдир. Бу эса ўз навбатида дунёга янги кўз билан қарайдиган, уддабурон, ишнинг кўзини билувчи, буюк келажағимиз пойдеворини қурувчи ва юксалтирувчи тиббий мутахассис кадрларни тайёрлашдир. Ҳозирда бундай улкан вазифани шараф билан бажарадиган, замонавий ва жаҳоннинг энг илғор таълим технологиялари билан қуролланган педагог кадрларга бўлган эҳтиёж кундан-кунга ортиб бормоқда. Стоматология фанини таълим жараёнида тингловчиларни фаоллаштириш, фан ва техника янгиликларини ўргатиш ва амалиётга жорий этишга ўргатиш, изланувчан ёшларни тарбиялаш талаби илгари сурилмоқда. Мазкур дастур мақсад ва вазифаларини амалга ошириш учун Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисидаги” “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли қарорлари.

II. ҳамда «Таълим тўғрисида» ги қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» га мувофиқ педагог кадрларни қайта тайёрлаш, уларнинг малакаси ва сифатини ошириш, унинг ўқув-методик ва ахборот таъминотини мустаҳкамлаш, шунингдек, республика таълим муассасаларини юқори малакали тиббий-педагог кадрлар билан таъминлаш мақсадида қабул қилинди.

III. Ушбу қарор билан тасдиқланган “Педагог кадрларни қайта

тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишга қўйиладиган давлат талаблари” да мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш истиқболлари, таълим муассасаларининг эҳтиёжлари, илғор педагогик технологиялар, ўқитишнинг ноанъанавий шаклларини ривожлантириш шунингдек, педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш соҳасидаги жаҳон фан ютуқлари ва анъаналари инобатга олинган.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида Республикамиз узлуксиз таълим тизимида фаолият кўрсатаётган ўқитувчи ва мураббийларнинг касбий малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш ишларини амалга ошириш хусусида алоҳида тўхталган. Стоматология фани доимо ривожланишда бўлганлиги сабабли, тасаввурлар янгиланиб туради.

Республикамизда олиб борилаётган таълим соҳасидаги реформаларнинг билан боғлиқ муаммонинг зўрайиши, замонавий ўқув муассаларида ўқув жараёнининг оширувчи сифатида замонавий педагогик илмда билим ва технологияларни актуллаштиришни талаб қилмоқда.

Замонавий инновацион таълим технологиялари.

-таълим-тарбия тузилиш жараёни ва мазмуни жихатдан таълим жараёнини оптималлаштириш, қулай шароит яратиш оз вақт, кам куч сарфлаб, юқори натижага эришиш, замонавийлик; педагогик амалиётга илмий асосланган дидактик янгиликларни янги тартиб коидаларни жорий этиш; таълим мазмуни узлуксиз янгилаб, замонавийлаштириб бориш; илмийлик; таълим-тарбиядан янги шакл ва воситалар, фаоллик методлар, узлуксиз изланиш. -талаба ва ўқувчи фаолиятини оқилона уюштириш; ўқитувчи таълим мақсадининг мазмунини пухта билим, таълим усуллари ва техник воситаларни яхши эгаллаган бўлиши; ўқувчининг манфаатдорлиги, қизиқиши ва интилувчанлиги; -педагогик жараённи жадваллаштириш, ахборот технологияси ва техник воситалардан фойдаланиш самарадорлигини оширувчи дидактик материалларни ишлаб чиқиш ва кенг қўллаш; -ўқув жараёни учун моддий-техник база яратиш; -

педагогик жараён натижаларини холисона баҳолаш; тест усули; рейтинг тизими, ўқувчининг билим ва кўникмаларини эгаллаш жараёнини назорат қилиш, баҳоланишни автоматлаштириш; таълим-тарбиянинг жамиятга мослашуви ва бошқалар. Педагогик технология – бу шахснинг максимал ривожлантириш мақсадида талабалар билан ўзаро муносабатда ўқитувчи томонидан ташкил этиладиган жараёнда илмий асосланган таъсир этиш характерини танлаш.

Педагогик технология – бу вақтда қисқа, аранг усуллар билан ушланадиган, ўқувчи ва ўқитувчининг кўп жиҳатли шахсий ўзига ҳослийликка қарамасдан индивидуаллаштирилган, бир нуқтага фокусланган тарбия назария ва методикаси тарбия амалиётидаги проекциясидир.

Педагогика технологияси тарбияланувчига таъсирни ташкил этиш бўйича педагогларнинг керакли профессионал билим тизимини аниқлаб, педагогик фаолиятни технологик жиҳатдан англаш усулини беради.

«Технология» сўзи грекча сўздан олинган бўлиб, techne – санъат, махорат ва logos – таълимот маъноларини билдиради.

Шунинг учун «педагогик технология» термини айнан таржима қилинганда педагогик санъат ва мохирликни ўқиш тушунилади. «Педагогик технология» терминини илмий тушуниш ва қўллашда катта фарқ мавжуд ва уларда 4та ҳолатни ажратиш мумкин.

1. Педагогик технология, восита сифатида, яъни ўқув жараёни учун методик асбобларни, аппаратураларни, ўқув қурилмаларни ва ТСОларни ишлаб чиқариш ва қўллаш.

Педагогик технология хаммасини ўз ичига олади: «бўр ва синф доскасидан» (Р. Де Киффер) «девордаги розетка орқали ёқиш мумкин бўлган барча нарсалар»гача (М. Меер).

2. Педагогик технологиялар усул сифатида. Иккинчи ҳолатни

3. Б. Скиннер, С. Гибсон, Т. Сакамото ва бошқалар ифодалашган. Улар педагогик технологияни – белгиланган алгоритмга, дастурга, педагогик жараёнлар иштирокчиларининг ҳамкорлиги тизимига асосланган коммуникация жараёни (усул, модель, ўқув вазибаларини бажарувчи техника) деб ҳисоблашади.

3. Педагогик технологиялар илмий йўналиш сифатида. Учинчи ҳолат намояндалари (М.Эраут, Р.Кауфман, С. Ведемеер) педагогик технологияларни ижтимоий, бошқарув ва табиий фанлар маълумотларига таянадиган билимнинг кенг доираси деб ҳисоблашади. Ўқитиш технологияси (педагогик технология) - оптимал ўқитиш тизимини тузиш, ўқув жараёнларини лойиҳалаштириш билан шуғуллануви педагогик фанидаги янги йўналиш.

4. Педагогик технологиялар кўп маъноли тушунча сифатида. Тўртинчи ҳолат кўп жихатли ёндашушни ўз ичига олади ва педагогик (таълим) технологияни кўп маъноли жараён сифатида ҳисобланишини таклиф этади. Педагогик технология педагогик мақсадларга эришиш учун қўлланиладиган тизимли жамланиш ва барча шахсий, асбобли ва методологик воситаларнинг фаолият юритиш тартибини билдиради.

Назорат саволлари:

1. Таълим технологиялари деганда нимани тушунасиш.
2. Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг қайси компонентлари ўқувчи фаолиятининг илмий-методик таъминотини таъминлайди
3. Педагогик технологиянинг дидактик мақсадлари нимадан иборат?
4. Педагогик тизим компонентларини санаб беринг.
5. Дидактик ўқитиш мақсадлари нимадан иборат?
6. Технологиялаштириш нима?
7. Ортопедик стоматология клиникасида қўлланиладиган стоматологик асбобларнинг вазифалари.
8. Стоматологик қурилмаларни таснифи.
9. Стоматологик жихозлар билан ишлашда техника хавфсизлиги.
10. Стоматологик қурилмаларни шакллари.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Michael Miloro. Peterson's Principles of oral and maxillofacial surgery. PMPH-USA Limited, USA, 2015

2. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш: Ўқув услубий қўлланма/ Таълимда инновацион технология серияси. – Т.: 2010.- 149 б.

3. Л.В.Голиш, Б. Ходиев Мустақил ўқув фаолиятини ташкил этиш усул ва воситалари (биринчи босқич талабаларига ёрдам тариқасида): Ўқув-услубий қўлланма – Т.: ТДИУ, 2010. – 97 б.

2-мавзу: Болалар ёшида учрайдиган оғиз бўшлиғи шиллик парда касалликлари таснифи, этиологик жихатлари, эпидемиологияси, замонавий диагностика усуллари ва даволаш йўллари

Режа:

1. Оғиз бўшлиғи шиллик қавати касалликлари таснифи.
2. ОБШК касалликларининг этиологияси, патогенези.
3. ОБШК касалликларининг клиникаси, диагностикаси, қиёсий ташхиси.
4. ОБШК касалликларини даволаш.
5. ОБШК касалликларини олдини олиш чора тадбирлари.

Таянч иборалар:

Стоматит, травма, тасниф, бирламчи элемент, иккиламчи элемент, кератоз, тугун, тугунча, пуфак, пуфакча, яра, афта, декубитал яра, Беднар афтаси, герпес, кандидоз

Болаларда оғиз бўшлиғининг шиллик пардасида катта ёшдаги кишилардагидек қатор, ранг-баранг касалликлар учрайди. Бу касалликларни барчаси Кўпчилик ҳолларда умумлашган «стоматит» термини билан ифодалади.

Болалар ёшида оғиз бўшлиғи шиллиқ қаватида учрайдиган касалликларни маълум турларга, гуруҳларга бўлишда уни тасниф қилиш жараёнида уларни келтириб чиқарувчи сабабларга таяниб иш тутиш мақсадга мувофиқдир.

Оғиз бўшлиғи касалликлари таснифи қабул қилинган ва улар қуйдаги гуруҳларга бўлинади:

1. Травмалар натижасида юзага келадиган оғиз бўшлиғи шиллиқ қаватининг жароҳатлари.
2. Инфекция (микроблар, замбуруғлар, вируслар) таъсирида юзага келадиган оғиз бўшлиғи шиллиқ қавати касалликлари.
3. Алохида (специфик) инфекциялар таъсирида юзага келадиган касалликлари.
4. Организмнинг ўта сезувчанлик (аллергия) хусусиятлари билан боғлиқ ўзгаришлар.
5. Оғиз бўшлиғида дори-дармонларни қабул қилиниши билан боғлиқ бўлган жароҳатли ўзгаришлар.
6. Оғиз бўшлиғи шиллиқ қаватида организмнинг баъзи-бир аъзоси ёки системалардаги касалликлари билан боғлиқ бўлган ўзгаришлар.
7. Тил касалликлари.
8. Лаблар соҳасида содир бўладиган касалликлар.

Оғиз бўшлиғи шиллиқ пардасида травмалар содир қилиши мумкин бўлган касалликлар.

Механик травмалар. Кўпчилик ҳолларда янги туғилган ва бир ёшгача бўлган болаларда муддатидан олдин чиққан ёки туғилганда чиққан пастки жағ курак тишларининг, бола она кўкрагини ёки сўрғич сўриш жараёнида муттасил равишда тил ости шиллиқ пардасини жароҳатланиши оқибатида яралар ҳосил бўлади. Механик травмалар натижасида содир бўладиган яралар декубитал яралар деб ҳам аталади.

Ўткир тиш қирралари шиллиқ пардада эрозия ёки декубитал -яраларини содир қилади.

Тиш алмашнуви даврида сурилиб тушиб кетмаган сут тишларининг илдизлари тил, лаб ва лунж соҳасида ҳам яралар ҳосил қилади.

Кўкрак эмувчи болаларда кўкрак сўрғичининг дағаллиги, сунъий эмизадиганларнинг меъёридан узун ва дағал хиллари боланинг қаттиқ ва юмшоқ танглайи соҳасида Беднар ярасини содир қилиши мумкин.

Танглайга ёпишиб қолган сабзавот ва мева уруғларининг пўстлоқлари узоқ муддат танглай соҳасда ёпишиб туриб қолиши оқибатида ҳам шиллиқ қаватда яралар ҳосил бўлиши мумкин.

Нохуш қилиқлар: тил сўриш, лаб ва лунж сўриш оқибатида ҳам шиллиқ қаватда жароҳатли яралар ҳосил бўлади.

Клиникаси: болаларнинг умумий аҳволи деярли ўзгармаган, тана харорати меёрда. Кўпчилик ҳолларда болалар овқатланишидан, кўкрак сўришдан безиллашади - у Оғриқ ҳосил қилади.

Шикастланган жойларда қизариш, нотекис чегарали эрозия ёки яралар кўрамиз. Пайпаслаганда кучли оғриқ ва инфилтрация борлиги маълум бўлади.

Давоси:

1. Сабабларни йўқотиш.
2. Оғриқсизлантириш.
3. Антисептик ишлов бериш.
4. Эпителизацияни кучайтирувчи воситалар қўллаш.

Термик жароҳатлар - болаларда кам учрайди.

Иссиқ овқатни айниқса, сут, шўрва каби суюқ овқатлар лаблар, танглай, тил сатҳи шиллиқ пардасини куйдириши оқибатида қизариш, шишиш, баъзан пуфакчалар ҳосил бўлади. Пуфакчалар ёрилиб оғриқли эрозиялар вужудга келади.

Давоси:

1. Оғриқсизлантириш.
2. антисептик ишлов бериш.

3. кератопластик моддалар суриш.

Кимёвий травмалар (жароҳатлар). Кўпчилик холларда 1-3 ёшли болалар ўртасида содир бўлади. Болалар рўзғорга ишлатиладиган уксус, ишқор каби воситаларни оғзига олиш оқибатида келиб чиқади.

Жароҳатларнинг оғир енгиллиги кимёвий модда концентрациясига боғлиқ.

Оғиз бўшлиғи шиллиқ пардаси жароҳатли сохаларида кескин қизаради, шишади, некротик масса ажралиб тушади, оқибатда яралар вужудга келади.

Болалар кучли оғриққа шикоя қилишади.

Давоси:

1. Кимёвий тасирни нейтраллаш.
2. Оғриқсизлантириш.
3. Антисептиклар билан ювиш.
4. Эпителизацияни кучайтирувчи воситалар қўллаш
Инфекция оқибатида юзага келадиган ўзгаришлар.

Қизамиқ ўткир инфекцион касаллик бўлиб, уни филътранувчи вируслар кўзғатади: инкубация даври 7-14 кун.

Клиникаси- терида тошмалар пайдо бўлишидан 1-2 кун олдин оғиз бўшлиғи да ўзгариш содир бўлади.

Юмшоқ қисман қаттиқ танглай шиллиқ пардасида қизил доғлар - энантемалар кўринади. Лунжнинг чайнов тишлар сохасида Филатов доғлари кўринади. Бир нечтадан бир неча юзгача ўлчамлари 1-2мм.дан ошмайди

Скарлатина кўзғатувчиси гемолитик стрептокок. Инкубацион даври 3-7 кун. Кўпинча 2-7 ёшли болалар ўртасида учрайди. Кучли заҳарланиш аломатлар юзага келади

Клиник белгилари: Юқори ҳарорат-39-40 градус, боланинг умумий аҳволи ёмонлашган. Ютинганда кучли оғриқ. Танглай мўртаклари, юмшоқ танглай кескин ўизариб соғ тўқимадан ажралиб туради. 2 суткадан бошлаб қизарган шиллиқ парда сатхида нуқтали энантемалар

пайдо бўлади. Тошмалар тезда лунж, милк, шиллик қаватларига тарқалиб терида ҳам пайдо бўлади.

Ўзига ҳос белгилари:

1. шиллик қават, лаблар тўқ қизил олча рангида
2. тил сатхи тўқ қизил малина мевасини эслатади, қалин караш билан қопланади. Кейинчалик карашлар кетиб, силлик «лакланган» холга келади.

3. Лимфа тугунлар шишади, оғриқли

4. Оғиздан бадбўй хид таралади, сўлак қуюклашади

Дифтерия- ўткир инфекцион касаллик. Леффлёр таёқчалари чақиради. Инкубацион даври 3-10 кун Кўпчилик холларда 1-5 ёшли болалар оғрийди.

Клиник белгилари: Юқори ҳарорат 39 гр. Болалар ютинганда содир бўладиган оғриққа шикоят қилишади. Овқатланишдан бош тортишади.

Мўртақлар, танглай пардалари, тилчада кескин қизариш ва шиш аниқланади ва жуда нозик тўрчалардан иборат караш кўринади. Кейинчалик караш қалинлашиб қалин парда-плёнкага айланиб кўпая бошлайди, сариқ ва кулранг тус олади. Секин аста тил, милк шиллик пардасига ҳам тарқалади.¹ Лимфа тугунлар шишиб, пайпаслаганда оғриқ пайдо бўла бошлайди, кучли шиш аниқланади.

1. ОБШҚ антисептиклар билан ювилади

2. Протеолитик ферментлар билан ишлов берилади

3. Микрофлора аниқланиб тегишли антибиотиклар билан ишлов бериш яхши натижа беради.

4. Антигистамин препаратлари.

5. Диета.

6. Дифтерияда-антитоксин киритилади, бу асосий муолажадир.

7. Умумий даво²

УГС- Ўткир герпетик стоматит

---

1. Pediatric dentistry- Richard Welbury, Monty Duggal.C. 457-468

2. Pediatric dentistry- Richard Welbury, Monty Duggal.C.37-45

Асосан 3 ёшгача бўлган болалар касал бўлади. Қўзғатувчиси: Herpes simplex - оддий вирус. Тарқалиши: хаво-томчи йўли билан, контакт, ўйинчоқлар, идиш-товоқ.

Инкубацион даври: 2-6 кундан 17 кунгача. Сабаб бўлувчи омиллар:

1. Она сути орқали ўтган иммун воситалар тугайди.
2. Болаларда мустақил иммун органлар, хужайралар етилмаган, шаклланиб улгурмаган.
3. Сунъий эмизикли болалар.
4. Инфекция учун очиқ дарвозалар- тишларнинг ёриб чиқиши.

3. Оғир шакли

Клиник формаси:

1. Енгил шакли
2. Ўрта-оғир шакли

Тараққиёт даври:

- 1-продромал бошланиш даври
- 2-тошмалар тошиш даври
- 3-касалликни авж олган даври
- 4-тузалиш даври.

Клиникаси:

Енгил шаклида: Биринчи белгиси- овқатланишда оғриқ. Боланинг умумий аҳволи кам ўзгарган бола инжик, субфебрил ҳарорат, продромал даври аниқланмайди.

Оғиз бўшлиғида: милклар қизариши, катарал гингивит, шиллик қаватлар қизарган, енгил шиш, милк, тил шиллик пардасида ўлчамлари 1-5 мм. ли яккам-дукам эрозия ёки афталар фибринли караш билан қопланган. Касаллик 4-5 кун давом этади.

Ўрта оғир ва оғир шаклида: Клиник манзара ўткир бошланиб тана ҳарорати 38гр. ва юқори бўлади. Кучли заҳарланиш аломатлари содир бўлади: боланинг умумий аҳволи ёмонлашади, бғшашади,

кучсизланиш, инжиқланиш холлари, уйқуси бузилади, бош оғригига шикоят қилади, қусиш, ич бузилиш холлари рўй беради. Буларга катарал яллиғланиш белгилари (йўтал, бурун оқиш, конъюнктивит) қўшилади. Лимфа тугунлар яллиғланиб шишади, пайпаслаганда оғриқли. Оғиз бўшлигида касалликнинг бошланишида катарал гингивит, оғиздан сўлак оқиш аломатлари аниқланади. 2-3 кундан кейин шиллиқ пардаларда, лаблар қизил хошиясида, юз терисида гурухлашган пуфакчалар, терида папулалар пайдо бўлиб тезда ёрилади, оқибатда бир-бирига қўшилган эрозия, афта-яралар юзага келади. Шиллиқ парда бутунлиги катта сатхда бузилади иккиламчи инфекция активланади. Яралар шилинишлар, тил, милк, лаблар, лунжлар, танглай сохасида жойлашиб оқиш- кулранг карашлар билан қопланади. Шиллиқ пардалар кескин қизарган бўлади. Сўлак оқиш кучаяди, сўлак қовушқоқ қўланса хидга эга бўлади.

Тошмалар тошиш даври 2-4 сутка давом этади.

Касалликнинг оғир шаклида чуқур некрозли яралар вужудга келади ва касаллик 15-18 кунгача чўзилади.

Давоси: Комплекс тарзда.

- 1 . Умумий даво чоралари
2. Вирусга қарши даво чоралари
- 3 . Махаллий даво чоралари

Умумий:

1. организмни сезгирлигини пасайтириш (1 -натрий силицианат, 2- глюконат калция, 3-супрастин, 4-димедрол);
2. организмни умумий қувватини ошириш (витаминлар);
3. умумий захарланишга қарши чоралар, суюқлик киритиш-ювиш;

Вирусга қарши дори-дармонлар: 1. ичиш учун - 2. махаллий сурги сифатида, Бурунга томизиш учун а, (3,у- интерферон).

Болалар стоматологи оғиз шиллиқ пардасида қуйдагича даво қилиш мумкиш:

1. Оғриқсизлантириш: анестизинли сурги, перомекаинли сурги.
- 2.. Антисептик ишлов

3. Тиш милк чўнтақларини антисептиклар билан ювиш.
4. Протеологик ферментларни чаплаш (трипсин, химотрипсин, химопсин)
5. Вирусга қарши препаратлар суриш.
6. Тошмалар тошиши тўхтатиши билан- кераатопластик моддалар: ва бошқалар суриш.

Оғиз бўшлиғи шиллик пардаси ўз фаолияти давомида доим механик, химик, физик таъсирловчилар билан таъсирланиб туради. Шиллик қаватни бехосдан шикастланиши, одатда даволанмаган холларда ҳам тез битади. Лекин катта шикастлар натижасида вужудга келган шиллик қават зарарланиши беморни шифокорга мурожат қилишга мажбур қилади. Шиллик қават регенерацияси-таъсирловчининг қандай турда, қанча вақт ва қандай куч билан таъсир қилганлигига, беморнинг ёши ва турмуш тарзига боғлиқ бўлади. Ҳамма травматик жароҳатлар яллиғланиш жараёнига олиб келади. Травма жойида эпителий бутунлиги бузилган бўлса, инфекция учун кириш дарвозаси бўлиб хизмат қилади. Сурункали равишда яллиғланиб турган шиллик қаватда ўсмали (онокологик) жараёнлар ривожланиши мумкин. Травмалар механик, кимёвий, физик, нурли, ва аралаш бўлиши мумкин. Механик травмалар икки хилда бўлади: ўткир ва сурункали. Ўткир травмалар кам кузатилади. Асосан болаларда ўткир учли жисмлар таъсири натижасида шиллик парда травмаси кузатилади.

Травма таъсир қилиш вақти ва кучига қараб зарарланган сохада қизариш, шиш, эпителий десквомацияси, шиллик пардада эрозия ёки яралар пайдо бўлиши мумкин.

Травматик жароҳатланиш кўпроқ декубитал яра деб аталади. Декубитал эрозия ва яраларни пайдо бўлишига бола умрининг биринчи хафтасида ёки ойларида вақтидан олдин ёриб чиққан тишлар ёки битта тиш сабаб бўлади. Кўпроқ вақтидан олдин пастки жағда марказий курак тишлари ёриб чиқади.

Бу тишларнинг эмаль ва дентин қавати яхши ривожланмаган бўлиб, кесувчи қирраси юпқалашган, шунинг учун бола она кўкрагини сўрганда, бола тилнинг пастки юзасини шикастлайди. Натижада хусусий шиллик

кават ва эпителий бутунлиги бузулиб яллиғланишга олиб келади. Бундай шикастланиш шакли-эрозия дейилади. Катта ёшдаги болаларда кўк йўтал ёки сурункали бронхитларда тил юганчасининг шикастланиши хуружли йўтал хисобига, тилнинг кўп чиқиш натижасида олдинг пастки тишларнинг кесувчи юзалари таъсирида вужудга келади (Риги касаллиги). Лунж ёки лаб декубитал эрозия ва яралари кўпроқ тишларнинг алмашинув даврида сут тиши илдизи сўрилмасдан доимий тиш чикиб, атроф тўқимани доимий шикастлаб туриши оқибатида содир бўлади. 1 ёшдан 2-3 ёшгача бўлган болаларда кўпроқ танглайга ёпишиб қолган майда ёт жисмлар шиллик пардани жароҳатлаши мумкин. Механик травмалар кўпроқ ўткир, тож қисмининг бутунлиги бузилган тишлари бор ёки зарарли одатлар мавжуд (лаб, лунж тилни тишлаб сўриши) болаларда кўпроқ учрайди. Клиник кўриниши: оғиз бўшлиғи шиллик қавати механик травмаларида боланинг умумий аҳволи ўзгармаган уйқуси тинч, тана ҳарорати нормада бўлади. ¹ Шиллик қаватни тишлаб юргани доимий бўлгани учун, яъни бола бу зарарли одатга ўрганиб қолгани учун овқат қабул қилиши оғриқсиз бўлиши мумкин. Шунинг учун шифокорга мурожаат қилинмайди. Бундай жароҳатларни врач режали санация вақтида оғиз бўшлиғини шиллик қаватини кўздан кечириб топиши мумкин. Шиллик қават ранги ўзгармаган, лекин тишлар доимо шикастловчи соҳада унинг юзаси текисмас, оқ эпителий бўлақлар кўринади. Айрим ҳолларда унча катта бўлмаган қонталашлар кўринади.

Бундай болаларда шиллик қават пайпасланганида кўпинча оғриқ бўлмайди. Танглайга ёпишиб қолган ёт моддаларнинг усти караш билан қопланади, атрофдаги шиллик парда қизарган, шишган бўлади.

Травматик эрозиялар нотўғри шаклли бўлиб, юзаси юпқа фиброз караш билан қопланганх ок-сарик рангда, атрофидаги шиллик парда қизарган бўлади. Декубитал яралар хар хил шаклда ва чуқурликда бўлиб,

четлари атрофидаги шиллик пардадан кўтарилиб туради. Яра караш билан қопланган, атрофдаги шиллик парда қизарган, шишган бўлади. Эмизикли болалар кўкракни эмолмайди, кўп йиғлайдиган бўлиб қолади¹.

Мактабгача ва мактаб ёшидаги зарарли одатлари бўлган болаларда эрозия ёки ярали, таъсирловчининг шу сохадаги нерв охирларига доимий равишда таъсир қилиб туриши натижасида кам оғриқли бўлиб, болалар шифокорга жараён ўткирлашиб иккиламчи инфекция таъсири натижасида атроф тўқиманинг яллиғланиши, шиш, лимфоденит ва бошқа ўзгаришлар вужудга келгандагина мурожаат қилишади.

Травматик жароҳатларни қиёсий ташхисини шиллик қаватни бошқа сурункали касалликлари билан ўтказилади.

1.Dentistry of child and adolescent Ralph McDonald, Jeffrey A. Dean, C.453-460

Травматик жароҳатларда декубитал эрозия тишлаш мумкин бўлган сохалардагина кузатилади. Танглай, юмшоқ танглай ўтувчи бурмаларда, тилнинг марказий бел қисмларида кузатилмайди. Анамнезидан бундай болалар соғлом, айримларида психоэмоционал ўзгаришлар бўлиши мумкин. Нимжон, иммунитетни пасайган, сунъий овқатланувчи, туғма юрак пороклари бор, умрининг биринчи ойларида ҳар хил касалликларни бошидан кечирган болаларда шиллик қаватнинг ўзига хос зарарланиши яъни Беднар афтлари кузатилиши мумкин. Беднар афтлар қаттиқ танглайни юмшоқ танглайга ўтиши соҳасида, понасимон суюқнинг канотсимон ўсиқлари проекциясида симметрик жойлашган бўлади. Зарарланиш бир томонлама бўлиши ҳам мумкин. Эрозия шакли думалок ёки овалсимон, чегараси аниқ, атрофдаги шиллик парда озгина қизарган гиперемия ҳолати кузатилади. Эрозия юзаси фиброз қараш билан қопланган ёки тоза, танглай шиллик қаватидан қизилроқ бўлади. Эрозия қатталиги бир неча мм.дан бир неча см.гача бўлиб, ўзаро бирикиб нотўғри шаклни ҳам олиши мумкин. Кўкрак билан эмизганда ҳам беднар афтлари кузатилиши мумкин. Бунга она кўкраги учи дағаллиги ва узунлиги сабаб бўлади. Бу ҳолларда эрозия танглайнинг ўрта чизигида жойлашади. Бола безовта бўлади. Бола фаол эмишни бошлаб, бир неча сониядан сўнг йиғи билан эмишдан тўхтайдди. Шундай мурожаат билан она шифокорга мурожаат қилади.¹

Даволаш: ОБШК травматик зарарланиши даволаш учун касалликни чақирувчи сабабни йўқотиш лозим. Вақтидан аввал чиққан сут тишларни олдириб ташлаш керак, чунки уларни структураси тўлиқ ривожланмаган бўлиб, тез емирилади, нафақат шиллик парда травмасини, балки одонтоген инфекция сабабчиси ҳам бўлиш мумкин. Танглайдаги ёт нарсаларни стоматологик шпател билан олса бўлади. Янги туғилган чақалоқлар афтасида биринчи бўлиб боланинг овқатланишини йўлига қўйиш лозим.

---

1. Pediatric dentistry- Richard Welbury, Monty Duggal.C. 457-468, 37-45

Сунъий овқатланувчи болаларнинг сўрғичини кичикроғига алмаштириш лозим. Афта ва яраларни оғриқсизланитириш керак. Болаларда оғиз бўшлиғига ишлов бериш учун, кучсизрок антисептиклардан (0.5% водород пероксида, мойчечак, шалфей барглари) фойдаланиш қаттиқ куч билан карашларни кўчириб артиш, куйдирувчи моддаларни ишлатиш катиян ман этилади. Шунни айтиб ўтиш керакки, Беднар яраси жуда секин бир неча хафталардан бир неча ойгача битади. Каттарок ёшдаги болаларда шикастланаётган тишнинг ўткир қирралари чархланади, оғиз бўшлиғи санация қилинади. Педиатр билан маслахатлашиб, йўтал маркази фаолиятини сусайтирувчи дорилар берилади. Бола ва ота-онасига зарарли одатни асоратлари ҳақида тушунча берилади. Агар бола зарарли одатни ташламаса, болани психоневролог маслахатига юборилади. Айрим болаларда лунж шиллиқ қаватини чандикли деформацияларида шиллиқ қаватини химояловчи вертикал ўсимтали ортодонтик аппарат тақиш тавсия этилади. Декубитал яралар антисептик ишловдан ташқари шиллиқ парданинг битишини тезлаштирувчи аралашмалар билан аппликация қилиш мақсадга мувофиқдир. Термик: травмалар болаларда кам учрайдиган ҳолат бўлиб, асосан иссиқ овқат, сут, чойни совутмай ичиш натижасида вужудга келади. Бунда лаб, тил учи, танглайнинг шиллиқ қавати шикастланади. Шиллиқ қават қизариб, шишади, пайпаслаганда оғриқли бўлади. Кучлирок куйиш натижасида шиллиқ қаватда эпителий ичи пуфакчалари ҳосил бўлиб, улар тез ёрилиб кетади. Оғиз бўшлиғи кўздан кечирганда гипермияланган юзада ок рангли эпителийнинг лахтаклари кўринади. Антисептиклар билан ишлов берш шарт эмас, чунки эпителий қаватида чуқур ўзгаришлар кузатилмайди, демак иккиламчи инфекциянинг ривожланиши учун шароит йўқ. Оғриқ, бўлганда оғриқсизлантирувчи дори воситалар қўллаш мумкин: новакаинли 0.5 % эритма, 5-10% ли анестизиннинг ёгли аралашмасидан аппликация қилиш мумкин. Агар куйиш даражаси кучлирок бўлиб, пуфакчалар ҳосил бўлса, улар ёрилса эрозиялар ҳосил бўлади. Атроф шиллиқ парда қизарган, шишган эпителийнинг оў рангли

лахтаклари хусусий қаватдан ажралиб қолиши кузатилади. Пайпаслаганда кучли оғриқ бўлади. Сўнг иккиламчи инфекция кўшилиши натижасида яралар ҳосил бўлиши мумкин. Бундам жароҳатларни даволашда антисептикли, кератопластик, дори воситалардан фойдаланиш мумкин¹.

Юмшоқ лейкопация. Боғча болаларнинг тайёрлов гуруҳлари ва мактаб ўқувчиларида оғиз бўшлиғи шиллиқ қаватининг сурункали яллиғланиши лейкопация кўринишида кетиши мумкин. Кўпроқ болаларда касаллик юмшоқ лейкопация кўринишида кечади.²

Клиник кўриниши: оғиз бўшлиғининг лаб-лунж шиллиқ қаватида, яъни тишларнинг жипслашиш чизигида ёки оғиз бурчакларида окимтир кулранг ёки ок рангли китикланувчи гиперкератос кузатилади. Бундай кипикланган учоклар осон кучиб сезиларли даражада ўзгаришлар бермайди.

Юмшоқ лейкопация: тарқалиши ва сиптомларининг намоён бўлиш даражасига қараб атипик ва типик шаклларга бўлинади. Атипик шаклда кипикланиш бўлмайди, балки шиллиқ қават у ёки бу жойда хиралашади. Морфологик текширувлар ўтказганда, лейкопация билан зарарланган қаватда эпителийнинг гиперкератози ва окантози кузатилади ҳамда бўялмаган тиниқ ёки ядросиз вакуумланмаган эпителий хужайраларнинг дистрофик ўзгаришлари кузатилади.

Бириктирувчи тўқималар капиляр тип ва венулаларнинг кенгайиши ҳамда коллаген толаларнинг шишиши ва эластик толаларнинг фрагментланиши кузатилади.

Диагноз қўйганда ҳар доим болаларда травмаловчи факторларни аниқланади. Болада стресслар кучли асабийлашиш, ҳаяжонланиш вақтида жараён ўткирлашуви кузатилади. (Масалан, назорат ишлар, имтихонлар, спорт мусобақалари олдида). Бу сабаблар юмшоқ лейкопацияни қизил ясси темиратка билан солиштирма ташхис қилганда ёрдам беради.

---

1. Pediatric dentistry- Richard Welbury, Monty Duggal.C. 457-468, 37-45

2. Pediatric dentistry- Richard Welbury, Monty Duggal.C. 37-45

Даволаш: Асосий қилинадиган ишлардан бири бу зарарли одатни йўқотиш ва оғиз бўшлиғини санація қилишга қаратилади. Асаб системаси таранглашганда беморларни асабларини тинчлантирувчи седатив дорилар, поливитаминлар, аскорутин ёшига нисбатан белгиланган дозаларда берилади. Махаллий даволашда витамин А ни мойли эритмаси ёки бошқа ўсимлик мойларидан аппликация кўринишда фойдаланиш мумкин¹.

Кимёвий травмалар: Бундай травмалар асосан 1- ёшли болаларда кўпроқ учраб, уй шароитида ишлатиладиган кислота ва ишқорларни беҳосдан ютиб юбориши натижасида вужудга келади. Зарарланиш даражаси ҳар хил бўлиб, оғиз , томоқ, қизилўнғач шиллик қаватларида куйиш кузатилади. Кимёвий травмаларнинг шикастланиш даражаси қабул қилинган кислота ёки ишқорнинг концентрациясига ва таъсир қилиш вақтининг давомийлигига боғлиқ бўлади. Шиллик қават кучли гипермияланган сўнгра бир неча соатдан бир неча суткагача бўлган давр ичида некрозга учраган бўлади. Кўпроқ бундай тўқима пастки лабида кучлироқ намоён бўлади. Некротик тўқималар фибриноз экссудатни ўзига шимиб олиб, қалин шиллик қават ҳосил бўлишига сабаб бўлади. бошлайди. Бундай асоратланган жараёнларда шиллик ости парда тўқиманинг чандикланиши ва деффект эпителизация кузатилади. Кимёвий куйишни кўпинча дори моддалар ҳам кетириб чиқаради. Аста-секин куйишнинг 7-8 чи хафтасида некротик тўқималар кўча Бунда стоматологияда тишларни даволашда ишлатиладиган: фенол, формалин, антиформалин, кислота, спитр, эфир ва бошқалаш сабабчи бўлиши мумкин. Шунинг учун шифокор - стоматолог бу воситалардан эҳтиёткорлик билан фойдаланиши зарур, чунки болаларда оғиз бўшлиғи шиллик қавати жуда нозик бўлиб, тез шикастланади ва шикастга жавобан ёш организмдаги жавоб реакцияси кучли бўлиши мумкин.

Даволаш: Кимёвий куйишда биринчи дақиқаларда ва соатларда қилинадиган ушбу кимёвий таъсирловчи оғиз бўшлиғи шиллик қаватига таъсирини йўқотишдан иборатдир.

Pediatric dentistry- Richard Welbury, Monty Duggal. С. 457-468.

Бунинг учун қандай кимёвий ҳолда таъсир қилинганлигини билиш зарур. Агар кислота таъсирида куйган бўлса, натрий гидрокарбонатни 1-2% ли эритмаси билан ёки ишқорлар билан куйган бўлса, лимон кислотани % ли эритмаси билан нейтралзация қилиш зарур. Кейинги қаторда қилинадиган ишлардан бири бу иккиламчи инфекцияни зарарланиш ўчоғига тушиб, ҳар хил асоратларни вужудга келтиришини олдини олиш ва оғриқсизлантиришдир.

Назорат саволлари:

1. Тиш тошларини олиш нима учун керак?
2. Тиш тошларини тозалаш методикаси
3. Оғиз бўшлиғи малакали гигиенаси нимадан иборат?
4. Контрол тиш тозалаш усули қандай ўтказилади?
5. Профилактиканинг қайси тури малакали гигиенага киради?
6. Профессионал гигиена этаплари қандай ўтказилади?
7. Биринчи қатновда қандай иш ўтказилади?
8. Иккинчи қатновда қандай иш ўтказилади?
9. Учинчи қатновда қандай иш ўтказилади?
10. Тўртинчи ва кейинги қатновда қандай иш ўтказилади?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Pediatric dentistry- Richard Welbury, Monty Duggal. С. 457-468, 37-45
2. Dentistry of child and adolescent Ralph McDonald, Jeffrey A. Dean, С.453-460

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-амалий машғулот: Стоматология фанида замонавий диагностика усуллари ўқитишда педагогик таъсир воситаларини амалий ўрганиш

Ишдан мақсад:

- стоматология фанларида қабул қилинган ҳолатларнинг натижасини баҳолай олиш
- стоматология фанларида таълим жараёнида ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш
- стоматология фанларида педагогик фаолиятга инновацияларни тадбиқ этишнинг самарали шаклларини
- стоматология фанларида замонавий педагогик технологияларни таълим жараёнига тадбиқ этиш

Масаланинг қўйилиши:

Педагогик маҳорат тизими ва унинг таркибий қисмлари. Професионал-педагогик билимларнинг ўзига хослиги. Педагогик қобилият. Шифокор-педагог фаолиятининг асосий ташкил этувчилари компонентлари. Коммуникатив ўзаро таъсир этиш самарасини оширувчи омиллар. Педагогик техникани эгаллаш усуллари.

Ушбу амалий иш давомида қуйидагиларни бажариш лозим:

Педагогик таъсир кўрсатишни таърифлаш, стоматология касалликларини диагностикасини ўтказиш, ташхисни асослаш

Педагогик таъсир кўрсатиш тушунчаси, усуллари, таъсир этиш техникаси ҳамда нутқ техникасини ўрганиш лаборатория ишининг асосий мақсади ҳисобланади. Бунинг учун қуйидаги топшириқларни ҳал этиш лозим бўлади.

1-топшириқ. Педагогик таъсир кўрсатишни таърифланг.

2-топшириқ. Педагогик таъсир кўрсатиш усуллари ҳақида умумий тушунча беринг.

3-топшириқ. Педагогик таъсирнинг таълим-тарбиядаги ўрни, аҳамияти нимадан иборатлигини тушунтириб беринг.

4-топшириқ. Таъсир этиш техникаси, нутқ техникасини амалий ўрганиш.

Ишни бажариш учун намуна:

Биринчи топшириққа эталон жавоб. Педагогик таъсир кўрсатиш ўқувчиларнинг ижтимоий фойдали фаолиятини педагогик жиҳатдан мақсадга мувофиқ ташкил этишга хизмат қиладиган воситалар тизимидан иборатдир. Бу воситалар тарбияланувчи шахсига қаратилган бўлиб, болаларнинг хулқ-атворини рағбатлантиради, уларнинг қийин ва мураккаб вазифаларни қиёслаш, ижодий завқ-шавқ манбаига, ҳар бир ўқувчининг шахсий муддаосига айлантиради.

Иккинчи топшириққа эталон жавоб. Педагогик таъсир кўрсатишнинг асосий усуллари: ишонтириш, талаб, истиқбол, рағбатлантириш ва жазолаш, жамоатчилик фикридир.

Учинчи топшириққа эталон жавоб. Педагогик таъсир инсонпарварликка асосланади. Педагогик таъсир кўрсатиш усуллари ўз тарбияланувчилари тақдирига бепарво бўлган кишилар қўлида соф касб-корлик воситалари эмас, балки инсонлар орасидаги жонли муносабатлар мажмуидир. Ўзаро ҳамкорликда таъсир кўрсатишнинг натижаси ишончдир. Инсонда ишонч 3 та таркибий қисмдан таркиб топади: билим – ҳиссиёт – хулқ-атвор. Ишонч қуйидаги формула: тушуниш – кечинмалар – ўзига қабул қилиш – бажариш асосида амалга оширилади.

Ишонтириш ёрдамида янги қарашлар, муносабатлар шаклланади ёки ўзгаради. Ишонтириш шакллари тубандагилар: мунозара, баҳс, суҳбат, ҳикоя қилиш ва намуна. Ишонтириш қуйидаги педагогик талабларга жавоб бериши керак:

- ишонтириш мазмуни, шакли ўқувчининг ривожланиш даражасига мос бўлиши;
- ишонтиришда ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш;
- ишонтириш умумлашган, конкрет асосларга, мисолларга, бошланғич синфларда овозли материалларга таяниш;
- ишонтиришда ўқитувчи ўзи хабар қилаётган нарсага ўзи чуқур ишониши лозим.

Тўртинчи топшириққа эталон жавоб: Таъсирнинг самараси, таъсир кўрсатувчининг овоз тузилиши, қарашлари, ҳаракатларининг узвийлигига боғлиқ. Мураббийнинг таъсир кўрсатувчига кўрсатган таъсири сўз билан таъсир кўрсатиш мазмуни унинг интонацияси, имо-ишорани, юз, афт ҳаракатларини қўллаб-қувватлаганда кучли бўлади. Булар мазмунга зид бўлмаслиги керак.

Тўғри алоқа услубини шакллантиришда ўзини тута билиш, ўзини билиш, ҳаққоний бўлиш, бошқалар тарбиясига ижодий ёндашиши, педагогик техникани ривожлантириш, ҳазилни тушуна билиш сингари сифатлари муҳим аҳамият касб этади. Бунда, албатта, ўқитувчи доимий ўз ўқувчиларини ҳурмат қилиши ва улар шахсини ҳимоя қилиши шарт.

Назорат саволлари:

1. Инновация фаолиятидаги «креативлик» деганда сиз нимани тушунасиз?
2. Пародонтозни комплекс даволашдан мақсад нима.
3. 48 ёшли бемор, тишлардаги юқори сезувчанликка шикоят қилади. Обьектив кўрикда барча тишларда понасимон нуқсон аниқланади. Милк оч пушти рангда, тиш илдизлари 1/3 қисмгача очилиб қолган, ташхис кўйинг ва даволаш жараёнини белгиланг.
4. Милк чўнтагига ишлов беришда қандай антисептиклар қўлланилади.
5. Кейс технологиясини изоҳланг.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Michael Miloro. Peterson's Principles of oral and maxillofacial surgery. PMPH-USA Limited, USA, 2015
2. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш: Ўқув услубий қўлланма/ Таълимда инновацион технология серияси. – Т.: 2010.- 149 б.,
3. Л.В.Голиш, Б. Ходиев Мустақил ўқув фаолиятини ташкил этиш усул ва воситалари (биринчи босқич талабаларига ёрдам тариқасида): Ўқув-услубий қўлланма – Т.: ТДИУ, 2010. – 97

2-амалий машғулот:

Болалар ёшида учрайдиган оғиз бўшлиғи шиллик парда касалликлари таснифи, этиологик жихатлари, эпидемиологияси, замонавий диагностика усуллари ва даволаш йўллари.

Ишдан мақсад:

Шифокор-педагог фаолиятининг асосий ташкил этувчилари компонентлари.

2. Коммуникатив ўзаро таъсир этиш самарасини оширувчи омиллар.

3. Педагогик техникани эгаллаш усуллари.

4. Шифокор-педагогнинг нутқ техникаси.

5. Шифокор-педагоглар жамоаси фаолиятини ташкил этиш.

Масаланинг қўйилиши:

Педагогик маҳорат тизими ва унинг таркибий қисмлари. Професионал-педагогик билимларнинг ўзига хослиги. Педагогик қобилият. Шифокор-педагог фаолиятининг асосий ташкил этувчилари компонентлари. Коммуникатив ўзаро таъсир этиш самарасини оширувчи

омиллар. Педагогик техникани эгаллаш усуллари. Шифокор-педагогнинг нутқ техникаси.

Ушбу амалий иш давомида қуйидагиларни бажариш лозим:

Педагогик техникани эгаллаш, стоматологик касалликларни ташхислаш, хулосалар асосида вазиятни ечиш йўлларини шакллантириш

1-топшириқ. Педагогик техника тушунчаси ва унинг тузилишини ўрганиш.

2-топшириқ. Педагогик маҳорат ва техника.

3-топшириқ. Педагогик техникани эгаллаш йўллари.

Ишни бажариш учун намуна:

Биринчи топшириққа эталон жавоб: Педагогик техника - ўқитувчи фаолиятининг ботиний мазмунини ҳамда зохирий ифодасининг гармоник бирлигидан иборатдир. Педагог маҳоратининг маънавий маданияти ҳамда педагогик жиҳатдан мақсадга мувофиқ бўлган зохирий ифодаси синтезидан иборат.

Шундай қилиб техника - усуллар ўқув-услугий мажмуасидир/ Унинг воситалари эса - нутқ ва мулоқот воситаларидир. “Педагогик техника” тушунчаси ўз ичига 2 гуруҳ таркибий элементларни олади:

1. Ўқитувчининг **одоб-ахлоқий кўникмалари** билан боғлиқ бўлган элементар: ўз жисмини (мимика, пантомимика) бошқара билиш; ҳис-туйғу, ҳаяжон, таъбини бошқара билиш (ортиқча руҳий зўриқишлардан осонлик билан халос бўла олиш, ижобий муҳитни тўғрича билиш); диққат қила билиш, кузатувчанлик, тасаввурнинг кенглиги; нутқ техникаси (нафас, овозни бошқариш, диксия, нутқ тезлиги (темпи)).

2. **Шахс ва жамоага таъсир кўрсата билиш техникаси** таълим-тарбиянинг технологик томони билан боғлиқ бўлиб, буларда: дидактик, ташкилий, ижодийлик, муомала кўникмалари; талаб қила билиш,

педагогик мулоқотни бошқара билиш, жамоатчилик ижодий фаолиятини ташкил эта билиш ва бошқалар киради.

Иккинчи топшириққа эталон жавоб: Педагогик маҳоратнинг ошиши ўқитувчининг техникаси ривожланишига боғлиқдир. Унинг техникаси эса, педагогик маҳоратни эгаллаш жараёнида ривожлана боради.

Учинчи топшириққа эталон жавоб: Педагогик техника – мустақил машқ қилиш, таълим олиш, педагогика тараққиётини кузатиб бориш, ўтмиш тажрибасини ўзлаштириш жараёнида ҳамда таълимнинг етти тури ҳажмида эгалланади.

Тавсия этилган адабиётларни синчиклаб ўрганиб, педагогик техника тушунчаси ва унинг тузилиши, педагогик маҳорат ва техниканинг бир-бирига муносабати, педагогик техникани эгаллаш йўлларини қуйидаги топшириқлар асосида бажаринг.

Назорат саволлари:

1. Тиш тошларини олиш нима учун керак?
2. Тиш тошларини тозалаш методикаси
3. Оғиз бўшлиғи малакали гигиенаси нимадан иборат?
4. Контрол тиш тозалаш усули қандай ўтказилади?
5. Профилактиканинг қайси тури малакали гигиенага киради?
6. Профессионал гигиена этаплари қандай қандай ўтказилади?
7. Биринчи қатновда қандай иш ўтказилади?
8. Иккинчи қатновда қандай иш ўтказилади?
9. Учинчи қатновда қандай иш ўтказилади?
10. Тўртинчи ва кейинги қатновда қандай иш ўтказилади?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Pediatric dentistry- Richard Welbury, Monty Duggal. С. 457-468, 37-45
  2. Dentistry of child and adolescent Ralph McDonald, Jeffrey A. Dean, С.453-460
- Тавсия этилган адабиётларни синчиклаб ўрганиб ва нутқни бошқаришининг илмий асосларига таянган ҳолда (тўғри нафас олиш, талаффуз ва диксияни созлаш, нутқни, талаффузни, диксияни пантомимик ва мимик ҳаракатлар билан уйғунлаштириш) театр педагогикаси таъсири асосида куйидаги топшириқларни бажаринг.

ТОПШИРИҚЛАР

Ишни бажариш учун намуна:

1-топшириқ. Тўғри нафас олишни ўрганиш.

Биринчи топшириқни бажариш: нутқ ҳосил қилувчи нафас Фонетика деб аталади.

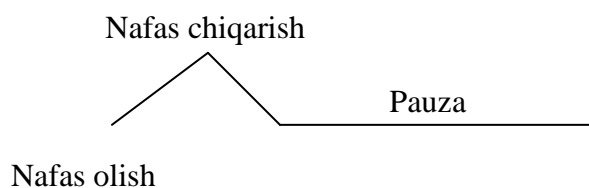
Нафас олиш жараёнида қандай мускуллар иштирок этишига қараб нафас олишнинг тўрт хил тури мавжуд:

1. Юзаки нафас олиш. Елкаларингизни нафас олиш жараёнида кўтаринг, кўкрак қафасингизнинг юқори қисми ҳаракатга келсин. Ўпкангизнинг фақат юқори қисмигина ҳаракатга келсин. Бу машқни ўн марта қайтаринг.

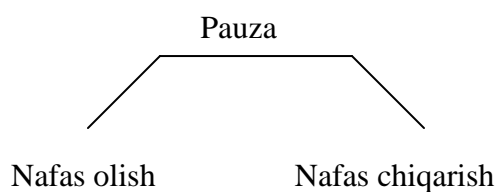
2. Кўкрак нафаси. Қовурғаларингиз орлиғидаги мускулларнинг ёрдамида нафас олинг. Бунда кўкрак қисмингизнинг кўндаланг қисмида ўзгаришни ҳис этасиз. Диафрагма деярли ҳаракасиз бўлсин. Нафас чиқаришингиз кучсиз бўлади. Бу машқни ўн беш марта қайтаринг.

3. Диафрагма орқали нафас олиш. Кўкрак қафасининг кўндаланг қисмининг ўзгаришга учраши натижасида содир бўлади. Диафрагма қисқаради (бунда қовурғалар орлиғидаги нафас мускуллари озроқ қисқаради). Бу машқни ўн марта қайтаринг.

4. Оддий нафас олиш. Оддий нафас бурун орқали олинади: у вақт жиҳатидан қисқа ва равондир. Оддий нафаснинг формуласи нафас олиш, чиқариш, паузадан иборат. Буни шундай тассавур этиш мумкин.

Бундай нафас олиш эса нутқ учун етарли эмас. Нутқда нафас чиқариш нафас олишга нисбатан чўзикроқдир.

Бу машқларни ўн мартадан такрорланг. Ёнбошлаган ҳолда бурун орқали нафас олинг (ўн марта). Бунда ҳаво ўпкангизнинг пастки қаватида сақланишига эътибор беринг. Ҳаво ҳар доим пастга томон йўналиши лозим.

2-топшириқ. Талаффуз ва диксиянинг созланшини ўрганиш.

Иккинчи топшириқни бажариш: махсус машқ қилдирилмаган ҳар қандай кучли овоз албатта бузилади. Ҳар бир кишининг овози ўзига хос: кучли, қаттиқ ва оҳангдордир. Овоз аппарати уч қисмдан иборат:

1. Генераторли
2. Энергетик
3. Резонаторлик

Педагогик хушмуомалалик – ўқитувчининг мақсадга мувофиқ равишда ўқувчига таъсир кўрсатиш маҳоратини белгилаб берадиган, самарали услубий алоқасидир.

3-топшириқ. Педагогик муомаланинг тузилишини ўрганиш.

Учинчи топшириқни бажариш: Педагогик муомала қуйидагича тузилган бўлади:

1. Синфда бўладиган муомаланинг педагогик томонидан моделлаштирилиши (прогностик босқич).
2. Дастлабки ўзаро фаолиятга киришувданоқ бевосита муомалага киришиш (коммуникатив ҳужум).
3. Педагогик жараёнда муомалани бошқариш.
4. Келажакдаги фаолиятни инобатга олган ҳолда қўлланилган муомала системаси ва моделлаштиришни таҳлил этиш.

4-топшириқ. Ўқитувчи муносабати шакллари ўрганиш.

Тўртинчи топшириқни бажариш: Ўқитувчи муносабатларининг қуйидаги шакллари мавжуд:

1. Дўстона муносабат.
2. Нейтрал муносабат.
3. Ёмонлашган муносабат.
4. Авторитар муносабат.
5. Ўзаро ҳамкорлик муносабати.

Назорат саволлари:

1. Ҳамкорлик педагогикасининг туб моҳияти нимада?
2. Шифокор -педагог фаолиятининг асосий ташкил этувчилари нима?
3. Мутахассислик фанларида тактни қўллаш мумкинми?
4. Дарсдан ташқари ҳолатда тактни қўллашда сизнинг фикрингиз?

5. Талабаларга ўз ҳиссиётингизни намойиш қилишни доимий деб ҳисоблайсизми?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Michael Miloro. Peterson's Principles of oral and maxillofacial surgery. PMPH-USA Limited, USA, 2015

2. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш: Ўқув услубий қўлланма Таълимда инновацион технология серияси. – Т.: 2010.- 149 б.,

3. Л.В.Голиш, Б. Ходиев Мустақил ўқув фаолиятини ташкил этиш усул ва воситалари (биринчи босқич талабаларига ёрдам тариқасида): Ўқув-услубий қўлланма – Т.: ТДИУ, 2010. – 97 б.

3-амалий машғулот: Стоматология фанлари ўқитишдаги замонавий диагностика усуллари бўйича кейс (муаммоли вазият)лар.

Ишдан мақсад:

Кейслардан таълим жараёнида фойдаланиш талабаларда куйидаги зарурий сифатларни шакллантиради:

-критик фикрлаш қобилиятини ривожлантиради;

-ҳаққоний (объектив) бўлишга ўргатади;

-назария ва амалиёт ўртасида узвий боғлиқликни шакллантиради;

-муаммоли вазиятни янги шакллантиришга ёрдам беради;

-вазиятларни ҳал этишда, унга таъсир этувчи омилларнинг мавжудлиги ва уларнинг таъсирини эътиборга олишга имкон беради;

-бошқалар фикрини ҳам қабул қила олиш малакасини шакллантиради;

-савол бериш маданиятини ўргатади;

-қабул қилинган қарор учун масъуллиқ ҳиссини тарбиялайди;

Масаланинг қўйилиши:

Кейслардан фойдаланишда қуйидаги усуллардан фойдаланиш мумкин: якка тартибдаги такдимот, микрогуруҳ такдимоти, микрогуруҳларда ва сўнгра умумий гуруҳда муҳокама, ролли ўйинлар, кейсларни ҳал қилишда қуйидагиларга эътибор бериш зарур;

-асосий муаммони аниқлаш;

-асосий муаммога таъсир этувчи омилларни аниқлаш;

-асосий ва иккинчи даражали омилларни ажратиш;

-муаммони ҳал қилишнинг муқобил ечимини ҳам кўриб чиқиш;

-энг мақбул (оптимал) қарор қабул қилиш;

Ишни бажариш учун намуна:

Гуруҳларда ишлаш учун эксперт варағлари

1-гуруҳ.

1.Пародонтит даражасига қараб, маҳаллий даволашни ўтказинг

2.Даволовчи пародонтал боғламлар нима учун қўлланилади?

3.Ажратувчи пародонтал боғламлар нима учун қўлланилади

“Муаммоли вазият” жадвалини тўлдириг

Муаммоли вазият тури	Муаммоли вазиятнинг келиб чиқиш сабаблари	Вазиятдан чиқиб кетиш ҳаракатлари

2- гуруҳ.

1.Пародонтоз даражасига қараб, маҳаллий даволашни ўтказинг

2.Қуйидаги ҳолатларда қандай физиотерапевтик муолажаларни қўллайсиз?

3.Пародонтознинг даражасига қараб профилактика чора тадбирларни нимадан иборат?

“Муаммоли вазият” жадвалини тўлдириг

Муаммоли вазият тури	Муаммоли вазиятнинг келиб чиқиш сабаблари	Вазиятдан чиқиб кетиш ҳаракатлари

Назорат саволлари:

1. Таълимни ташкил этишга нисбатан инновацион ёндашувлар мазмуни.
2. Таълим жараёни яхлит тизим сифатида.
3. Педагогик технологиялар татбиқи.
4. Педагогик технологияларни қўллашнинг метод ва воситалари.
5. Ўқитиш технологияси – таълим самарадорлигини ошириш омили.
6. Дарснинг тузилиши ва уни ташкил қилиш методикаси.
7. Педагогикада инновацион жараёнлар.
8. Таълимда инновацион технологиялар .
9. Бошқаришда ахборот технологиялари .
10. Ахборотлаштириш босқичлари.
11. Ахборот маҳсулотларини ишлаб чиқиш.
12. Ахборот технологиясини бошқариш.
13. Таълим тизимини модернизациялаш ва миллий инновацион тизимини ташкил этиш.
14. Таълим тизимини ривожлантириш: муаммо ва истиқболлар.
15. Ҳозирги замон таълимни янгилашнинг асосий тенденциялари.
16. Ўқитувчининг инновацион фаолиятининг ўзига ҳос хусусиятлари.
17. Ўқитувчининг инновацион фаолиятини шакллантириш шартлари.
18. Замонавий педагогик технологияларнинг асосий хусусиятлари.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Michael Miloro. Peterson's Principles of oral and maxillofacial surgery. PMPH-USA Limited, USA, 2015
2. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш: Ўқув услубий қўлланма/ Таълимда инновацион технология серияси. – Т.: 2010.- 149 б.,

3. Л.В.Голиш, Б. Ходиев Мустақил ўқув фаолиятини ташкил этиш усул ва воситалари (биринчи босқич талабаларига ёрдам тариқасида): Ўқув-услубий қўлланма – Т.: ТДИУ, 2010. – 97 б.

4-амалий машғулот: Сут тишлари кариеси, унинг ўзига хос клиник кечиши, замонавий диагностика усуллари ва даволаш йўллари.

Ишдан мақсад:

Сут тишлари кариесини замонавий диагностика усулларини ўзлаштириш ва улар асосида даволаш йўллари шакллантириш.

Масаланинг қўйилиши:

Бу усул қуйидагиларни назарда тутди:

- ғояларнинг хилма-хиллигини қўллаб қувватлаш, қанчалик ғайриоддий ғоя бўлса, шунча яхши;
- қўллаб таклифларни олиш;
- ғояларни шакллантиришга тўсқинлик қиладиган танқидий фикр ва мулохазалар керак эмаслигини;
- тушунарли ва қисқа мулохазалар зарурлигини;
- ғояларга қарши ва унга қўшилмаган гуруҳлар бўлиши лозимлигини.

Ишни бажариш учун намуна

Маълумки тишлар кариесини юзага келтирувчи сабаблар хилма-хил, кўп қиррали бўлишидан қатъий назар бугунги кунда кариес жараёнида иштирок этувчи асосий сабаблар оғиз бўшлиғидаги шарт-шароитлар билан боғлиқдир. Бундай шарт-шароитлар қуйидагилар:

1. Тишлар юзасидаги юмшоқ қарашлар мавжудлиги
2. Шу соҳада микроорганизмлар мавжудлиги
3. Углеводли овқат қолдиқлари мавжудлиги
4. Оғиз бўшлиғидаги мўътадил иқлим ва намлик

5. Овқат қолдиклари, микроорганизмлар тиқилиб қолувчи ретенция сохалари.

Нам шароитда углеводли овқат қолдиклари микроорганизмлар ферментлари таъсирида бижғиши туфайли сут кислотаси ҳосил бўлади ва шу сохада рН кўрсаткич пасайиб, кислотали мухит юзага келиши ва бу мухит таъсирида эмаль деминерализацияси содир бўлади, у мўртлашади, оқ доғ ҳосил бўлади, вақт ўтиши билан емирилиб кариес коваги юзага келади.

Болалар ёшида сут тишларининг структура тузилиши (дентин каналчалари кенг, сони кўп, эмаль призмалари оралиқ моддаси кўпроқ) ва эмаль дентин кимевий жихатдан ноорганик моддаларга нисбатан кам тўйинганлиги, кариес оқ доғли давридан, юза кариес давридан бошлаб клиник белгилар вужудга келишини таъминлайди. Оқ доғ босқичида тишларнинг нордон, ширин, аччиқдан қамашиши, юза кариесда шу махсулотлар қабулидан сўнг қисқа муддатли кучсиз оғриқлар пайдо бўлиши болалар ёшида кариес учун ўзига хос хусусият хисобланади. Ўрта кариес даврида эса оғриқлар иссиқ совуқдан ҳам пайдо бўла бошлайди. Баъзи бир холларда ўрта кариес клиник белгилари чуқур кариесга ўхшаб кетади. Шу хусусиятларни инобатга олиб Т. Ф. Виноградова кариес жараёнини клиник жихатдан тасниф қилганда фақат ўрта кариесни эмас, чуқурлашган ўрта кариесни мавжудлигини ҳам эътироф этади.

Чуқур кариесни клиник белгилари жихатидан пульпитга яқин холатлари кузатилганлиги сабабли чуқур кариес ва перфоратив чуқур кариес терминларини ҳам ишлатади.

Чуқур кариесда бундай холатларни, дентин каналчаларининг кенглиги, кўплиги ва кариес ковагидаги микроорганизмларни, улар токсинларини каналчалар орқали тез сингиб пульпа тўқимасига ўтиши ва у ерда яллиғланиш жараёнини вужудга келтириши билан

тушунтирилади. Болалар ёшида шунинг оқибатида чуқур кариес ташхиси камдан-кам холларда ўзини оқлайди.

Болалар ёшида сут тишларида ёки илдизи шаклланмаган доимий тишларда кечадиган кариес босқичлари жараёнини кўпгина холларда ўхшаш клиник белгилар билан кечадиган тиш қаттиқ тўқималарининг бошқа касалликлари, кариес асоратлари билан қиёслашга тўғри келади:

1. Кариеснинг оқ доғли ва юза кариес босқичида уларга ўхшаш касалликлар, эмаль гипоплазияси ва флюорознинг ўхшаш даврлари билан қиёсланади.
2. Ўрта кариес жараёнини сурункали фиброз, гангреноз пульпитлар, айниқса сурункали периодонтитларнинг барча турлари билан қиёсий ташхис қилинади.
3. Чуқур кариес ўз навбатида ўткир ўчоқли пульпит, ўрта кариес билан қиёсланади.

Болалар ёшида кариес касаллигига тегишли субъектив маълумотларни бола ёшроқ бўлса (3-6 ёш) асосан ота-оналаридан суриштирилиб аниқланади, объектив маълумотлар эса боланинг оғиз бўшлиғини кўриқдан ўтказиш йўли билан, стоматологик зонд, ойна ёрдамида йиғилади. Касаллик тарихига тегишли маълумотлар болаларнинг ота-онаси ёрдамида, каттароқ ёшдаги болаларнинг ўзидан ётиғи билан сўраб суриштириб олинади. Амалий машғулотларда талабаларга беморлар кўрсатилиб юқорида баён қилинган маълумотлар бирга йиғилади ва талабаларга ўргатилади. Йиғилган маълумотлар муҳокама қилиниб, умумий хулосага келинади ва ташхис қўйилади.

“АҚЛИЙ ҲУЖУМ” УСУЛИНИ ҚЎЛЛАШ

Бу усул билан ишлаш учун очик муҳокамага ҳалақит берадиган рухий тарангликни бартараф этиб, ишонч муҳитини яратиб олиш зарур. Мазкур усул тафаккур қилиш мезонларининг чегараларини кенгайтириш, мавжуд чегараланишни абстрактлаштириш, фикрлаш фаолиятининг тезликда ривожланиши, илмий тафаккурни кенгайтиришни амалга оширишга хизмат қилади.

Ушбу усул аргументлаш, ўз шахсий нутқида қатъий туриш, оптимал ечимларни топиш, мулоқотга ўргатиш ва бошқаларни ўзнинг ҳақлигига ишонтиришга ўргатиш.

Талабаларга болаларда учрайдиган кариес касаллиги клиник муаммоларининг ўзига хос томонларини муҳокама қилиш таклиф этилади. Ҳар бир талаба ўзининг таклифларини ёзма равишда билдиради. Шундан сўнг навбат билан шаблон очилади ва талабаларнинг жавоблари билан таққосланади. Муҳокаманинг сўнгида масаланинг тўғри ечганлиги баҳоланади ва хулоса қилинади.

Жавоблар шаблони:

Болаларда кариеснинг ўзига хос хусусиятлари:

- уни келтириб чиқарувчи шарт шароитларнинг ўзига хослиги;
- тиш қаттиқ тўқималарида кариес жараёни тарқалишининг ўзига хослиги;
- ўзига хос клиник белгилари;
- топографик турлари;
- қиёсий ташхиси.

Вазиятли масалалар:

1. Кўрик пайтида 21 тишларда оқ доғлар борлиги аниқланди. Сизнинг ташҳисингиз. Фарқли диагностика қилинг.

2. Режали санаця вақтида боланинг $\sqrt{V}$ тишида кариес қаваги борлиги аниқланди. Ҳеч қанақа шикоят йўқ. Ташҳис қўйинг ва фарқли ташҳис қилинг.
3. 8 яшар боланинг $\sqrt{V}$ тишида «ўрта кариес» мавжуд. Шифокор қавакни тозалаб, силидонт цементи билан тўлдириб пломбалади. Сизнинг шарҳингиз.
4. $\sqrt{V}$ тиш даҳлиз юзасида чуқур кариес қаваги аниқланди. Шифокор кариес қавагини чархлаб, ювиб тиббий ишлов бериб қуритди. Кальмецин ва сувли дентиндан таглик қўйиб, адгезор цементи билан қавакни пломбалади. Шифокор ишини баҳоланг.
5. Боланинг $\sqrt{1}$ тишининг даҳлиз сатҳида юза кариес мавжуд. Сизнинг даволаш усулингиз?

Графикли органайзер: Нилуфар гули.

Нилуфар гули тизими фикрлаш қобилиятини ишга солиб, мавзунинг муаммоли томонларини, кўп қирралигини таъминлайди, тизимлаштириш кўникмаларини ривожлантиради ва уларнинг ечимларини топишга чорлайди.

Қадамлар:

1. Нилуфар гули структурасини тузиш қоидаси билан танишиш;
2. Бош муаммолар аниқланади;
3. Бош муаммолардан 2,3 даражали муаммолар чиқарилади;
4. Буларнинг ҳаммаси Нилуфар гули жадвалини тўлдиришда аҳамият касб этади.

Амалий қисм

Т/р	Амалий кўникмалар ва уларни бажариш қадамлари	Бажарилмаган (0 балл)	Тўлиқ тўғри бажарилган
1	<p>Кариес ковагига тиббий ишлов бериш амалий кўникмасини ўзлаштириш. Мақсад: талабаларни кариес ковагига тиббий ишлов бериш амалий кўникмасини мустақил ўзлаштиришга имконият бериш. Бажариладиган қадамлар:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Керакли асбобларни танлаш (ойна, зонд, пинцет, экскаватор) 2. Бемор оғзини антисептиклар билан чайдириш 3. Кариес ковагини овқат қолдиқларидан тозалаш 4. Кариес ковагини чархлаб шакллантириш 5. Ковакни пахта тампонга шимдирилган антисептиклар билан артиб тозалаш ва қуритиш 6. Кариес ковагига 70-96% ли спирт суртиб тиббий ишлов бериш 7. Ковакни илиқ хаво оқими билан қуритиш 	<p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p>	<p>15</p> <p>14</p> <p>14</p> <p>15</p> <p>14</p> <p>14</p> <p>14</p>
2	<p>Тиш эмал сатҳидаги ўчоқли деминерализацияни витал бўяш усули билан бўяб аниқлаш. Мақсад: талабаларни мустақил тарзда тиш эмалидаги ўчоқли деминерализацияни аниқлаш имконини яратади. Бажариладиган қадамлар:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Керакли асбоблар бўёқларни танлаш (пинцет, ойна, 2% ли метилен кўки эритмаси, пахта болишлар) 2. Бемор тишларини паста ва чётка ёрдамида ювдириш 3. Тишларни қуритиш 4. Пахта болишлар ёрдамида тишларни сўлайдан ажратиш 5. Тишлар юзасига бўёқ моддасини сўриш 6. Икки дақиқадан сўнг оғизни чайдириш 	<p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p>	<p>17</p> <p>16</p> <p>16</p> <p>16</p> <p>17</p> <p>16</p>

Назорат саволлари:

1. Болаларда тез кечувчи кариес учун қандай белгилар хос?
2. Секин кечувчи кариес жараёни белгиларини санаб ўтинг.
3. Ўрта ва чуқур кариесни сурункали пульпитлардан қиёслаш қандай клиник белгиларга асосланган?
4. Ўрта кариесни сурункали периодонтитлардан қиёсий фарқлаш нималарга асосланган?
5. Сут тишларида кариес қавагидан юмшаган дентинни батамом олиб ташлаш мумкинми?
6. Сут тишларида I синфга мансуб кариес қавакларига қайси бир шаклдаги бор билан ишлов бериш хавfli ҳисобланади?
7. Ажратувчи тагликсиз ишлатиладиган пломбаларни санаб беринг.
8. Кариес қавагини шакллантириш вақтида энг кўп содир бўладиган асорат нима?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Pediatric dentistry- Richard Welbury, Monty Duggal. С. 457-468, 37-45
2. Dentistry of child and adolescent Ralph McDonald, Jeffrey A. Dean, С.453-460

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

“Кейс-стади” методи. «Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетида амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	якка тартибдаги аудио-визуал иш; кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ахборотни умумлаштириш; ахборот таҳлили; муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	индивидуал ва гуруҳда ишлаш; муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўлларини ишлаб чиқиш	индивидуал ва гуруҳда ишлаш; муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш; ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; муқобил ечимларни танлаш

<p>4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш
---	---

МИКРОКЕЙСЛАР

Микрокейс-1

Бошланғич йўлланма пайтида уста ўқувчиларга умумгуруҳий ва якка тартибдаги топшириқлар берди. Бу ишларни бажариш режасини тузишни ўқувчиларнинг ўзига топширди.

Саволлар:

1. Уста тўғри иш тутдими?
2. Бу методнинг дидактик хусусиятлари нимадан иборат?
3. Болалар ёшида оғиз бўшлиғи шиллиқ қавати касалликларини таснифини биласизми?

Микрокейс-2

Дарс бормоқда. Бир ўқувчи ёзув тахтаси олдида жавоб бераётган эди. Бир неча ноаниқликларга йўл қўйди. Ўқитувчи: «Ким тўлароқ жавоб беради?»-деб сўраганда ўқувчилар жим ўтиравердилар. Шунда бир ўқувчи бирданига: «Мен жавоб бераман.»-деб қўл кўтарди. Шу пайт гуруҳда ажойиб вазият рўй берди: «Тезда қўлингни тушир. Аълочи бўлиб ўртоқларингни сотмоқчимисан?»-деб атрофдан пичирлаш бошланди. Ўқувчи қўлини дарров туширди. Ўқитувчи сўраганда қайсарлик қилиб жавоб бермади.

Саволлар:

1. Дарсни ўқувчилар ўртасида шаклланган муносабат ва ўқувчиларнинг ўқитувчига нисбатан муносабати нуқтаи назардан баҳоланг.

2. Ўқувчиларнинг ўзаро ва улар билан ўқитувчи ўртасидаги муносабатни ўзлаштиришга таъсир этишга иш фаолиятингиздан мисоллар келтиринг.

Микрокейс-3

Машғулот давомида “Болаларда тиш кариеси профилактикаси” мавзусини ўтиш олдидан тиш тозалаш усулини видеоролигини намойиш қилинди. Ўқувчиларга эса яроқсиз тиш тозалаш щёткалар тарқатди. Машғулот дарснинг мақсадини-болаларда ва усмирларда оғиз бўшлигини тўғри тозалаш ва тиш тозалаш щёткалар қўлланилишини айтиб ўтади. Шундан сўнг ўқувчилар муляжда ва гипсли моделларда тиш тозалаш усулини намойиш қилиб, дафтарга ёзиб борадилар.

Саволлар:

1. Бу дарс-дарснинг қандай турига киради.
2. Нима учун сиз уни айнан шу турга киритдингиз?
3. Ўқитувчи ўқитишнинг қандай методидан фойдаланган?

Микрокейс-4

Ишлаб чиқариш амалиёти кунларининг бирида бир неча ўқувчилар тушликка бошқалрдан олдинроқ кетиб қолишди. Тушликдан сўнг ўқитувчи бу ўқувчиларни бригада аъзолари олдида кечирим сўрашга мажбур қилди.

Саволлар:

1. Сизнингча устанинг бу усули қандай шароитда самара бериши мумкин?
2. Ўқувчилар қандай сабабларга асосан олдинроқ кетиб қолган бўлиши мумкин?
3. Бундай вазиятда сиз қандай иш тутган бўлардингиз?

Микрокейс-5

Ўз фаолиятида уста ҳар хил ўқувчиларни учратади. Уларнинг орасида ўқув жараёнида назарий қисмини (маъруза) ёқтирмайдиганлар учраб туради;

-Мени маърузалардан озод қилинг, ёқтирмайман,- дейди

-Қандай қилиб ёқтирмайсан? Бусиз мумкин эмас.

-Мен стоматолог бўламан, вассалом.

Саволлар:

1. Нима учун ўқувчи маърузаларга катнашишдан бош тортади?
2. Ўқитувчи бундай вазиятда ўзини қандай тутиши керак?
3. Устанинг малакаси ўқувчиларда касбга қизиқиш уйғотишда қандай рол ўйнайди.

Микрокейс-6

Биринчи курс ўқувчиси Т. бирданига ўқишни ташлаб кетмоқчи бўлиб қолди? Ўқитувчи бу ҳақда ўқувчи билан суҳбатлашмоқчи бўлиб, ҳаракат қилди. Т. аста-секин устанинг ҳақ эканлигига ишона бошлади. Ўқишдан кетмасликка, анчагина яхши ишлар бошлаб қўйган дўстларидан ажралмасликка қарор қилди.

Саволлар:

1. Ўқитувчининг педагогик маҳорати нимадан иборат?
2. Педагогик қобилиятлар таркибини ва ҳар бир компонентини изоҳланг.

Микрокейс-7

Орал стоматология ва имплантология фани ўқитувчиси дарс ўтмоқда. Янги мавзунини тушинтираётганда доскага чизма чизиш зарур эди. У бўр олиб, чизишни бошлади, лекин чиза олмади, чунки синф доскаси совун суртилган латта билан артиб қўйилган эди. «Буни ким қилди?»-деган савол жавобсиз қолди. У ўқувчилар айбдорни сотмасликларига ишонади:

–Хўп майли, -деди у, -бу чизмани ҳар бирингиз уйда чизиб, келгуси дарсда менга кўрсатасиз.

Саволлар:

1. Ўқитувчи тўғри иш тутдимми?
2. У қўллаган усулнинг ўзига хослиги нимадан иборат.
3. Бундай вазиятда сиз ўзингизни қандай тутган бўлардингиз.

Микрокейс-8

Ўқитувчи гуруҳ ўқувчиларига мурожат қилиб, “Болалар, бир ойлик тадбирлар режасини тузишимиз керак, ўйлаб кўриб, таклифингизни айтинглар. Уни муҳокама қилиб, гуруҳ мажлисида тасдиқлаймиз.”-деди.

Саволлар:

1. Тадбирлар режасини тузаётганда ўқувчилар билан мастлаҳатлашиш шартми?
2. Гуруҳ фаолларининг тутган ўрни қандай бўлганда, уни маъқул деб топиш мумкин.
3. Бундай ёндошувни ўз нуқтаи назарингиздан баҳоланг.

Микрокейс-9

Ўқувчи кунт билан гипсдан марказий курак тишнинг асл нусхасини, сифатли қилиб ясади. Бундан ўзи ҳам хурсанд бўлди. Ўқитувчи унга эътибор бермади. Бундан ўқувчининг кайфияти бузилди. Ахир у бошқаларга ўзининг яхши ишлай олишини кўрсатиб қўймоқчи эди-ку?! Бирданига бундай бефарқлик...

Саволлар:

1. Ўқитувчининг бундай ҳаракатини психологик нуқтаий назаридан қандай баҳолаш мумкин?
2. Ўқитувчининг комуникатив қобилиятига тавсиф беринг.

Микрокейс-10

-Кечирасиз, мен яна дарсга тайёрланмай келдим-деди танаффусда ўқувчи ўқитувчига.

-Яна? Нима учун? -одатга айланган норози оҳангда сўради ўқитувчи. Лекин ўқитувчи ўзини биров тутиб олди, ўқувчини койиш учун айтадиган гаплари томоғига тикилиб қолгандай бўлди.

-Айтолмайман. Лекин у мен учун жуда зарур эди. Узрли сабабга кўра тайёрлана олмадим... Сиз ишонасизми?

-Ҳа Валижон, ишонаман. Келажақда тузалишинга ҳам ишонаман. Тушинтирмай кўяқол, керак эмас...

Саволлар:

1. Ўқитувчи тўғри иш тутдимми?
2. Бунда унинг қандай шахсий сифатлари намоён бўлди?
3. Бундай вазиятда ўзингизни қандай тутардингиз?
4. Касбий ҳаётингиздан ушбу мазмундаги вазиятга мисол келтиринг.

Микрокейс-11

Ортодонтия ва болаларни протезлаш фани бормоқда. Ўқитувчи янги дарсни тушинтирмоқда. Бирдан у охириги партада ўтирган ўқувчиларнинг бадий китоб ўқиётганликларини сезиб қолди, лекин у дарсни тўхтатиб уларга танбеҳ бермади. Дарсни давом эттираверди.

Саволлар:

1. Нима учун ўқувчилар дарсда бадий китоб ўқиб ўтиришади.
2. Нима учун ўқитувчи ўқувчиларни ўқишини тақиқламади?
3. Шу каби вазиятда ўқитувчи ўзини қандай тутганлигига мисоллар келтиринг.

Микрокейс-12

Ўқитувчи ишлаб чиқариш амалиёти ўтаётган гуруҳларнинг бирининг ўқувчилари билан суҳбатлашди. Ўқувчилар қандай ишлаётгаликлари, бўш вақтларини қандай ўтказаётганлари тўғрисида батафсил савол-жавоб қилди ва ишлаб чиқариш амалиётини ташкил

этишга эътирозлар бор-йўқлигини ҳам суриштирди. Бу ерда ҳозир бўлган гуруҳ устаси ўқувчилар жавоб бераётганларида уларга ёрдамлашиб турди.

-Айтингчи, деди охирида ўқитувчи, - ўқитувчиларинг сизлар ишлаётган объектда тез-тез бўлиб турадимиз?

Саволлар:

1. Ўқитувчи фаолиятини қандай баҳолайсиз?
2. Бунда унинг қандай шахсий сифатлари намоён бўлди?
3. Ўқитувчи қандай шахсий сифатларга эга бўлиши керак?

VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Тингловчи мустақил ишни муайян модулни хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиб тайёрлаши тавсия этилади:

- меъёрий хужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;

- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;

- махсус адабиётлар бўйича модул бўлимлари мавзулари устида ишлаш;

- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модул бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

- дарслик ва ўқув кўлланмалар бўйича мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи тизимлар билан ишлаш;
- махсус адабиётлар бўйича фанлар бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- Янги техникаларни, аппаратураларни, жараёнлар ва технологияларни ўрганиш;
- фаол ва муаммоли ўқитиш услубидан фойдаланиладиган ўқув машгулотлари, case-study;
  - масофавий (дистанцион) таълим.
  - Қиёсий ташхис алгоритми
  - Қиёсий ташхисот (жадвал, схема ва слайдлар)
  - Ташхис кўйишда ва даволашда янгиликлар (интернет, монографиялар, кўлланмалар, журнал мақолалари)
  - Ташхиснинг замонавий тамойиллари

- Стандарт даволашлар (жадвал, схема, кроссворд)
- Тестлар (10 тадан кам эмас)
- Карта-масалалар (2 тадан кам эмас)

Мустақил таълим мавзулари:

1. Таълимни ташкил этишга нисбатан инновацион ёндашувлар мазмуни.
2. Таълим жараёни яхлит тизим сифатида.
3. Педагогик технологиялар татбиқи.
4. Педагогик технологияларни қўллашнинг метод ва воситалари.
5. Ўқитиш технологияси – таълим самарадорлигини ошириш омили.
6. Дарснинг тузилиши ва уни ташкил қилиш методикаси.
7. Педагогикада инновацион жараёнлар.
8. Таълимда инновацион технологиялар .
9. Бошқаришда ахборот технологиялари .
10. Ахборотлаштириш босқичлари.
11. Ахборот маҳсулотларини ишлаб чиқиш.
12. Ахборот технологиясини бошқариш.
13. Таълим тизимини модернизациялаш ва миллий инновацион тизимини ташкил этиш.
14. Таълим тизимини ривожлантириш: муаммо ва истиқболлар.
15. Ҳозирги замон таълимни янгилашнинг асосий тенденциялари.
16. Ўқитувчининг инновацион фаолиятининг ўзига ҳос хусусиятлари.
17. Ўқитувчининг инновацион фаолиятини шакллантириш шартлари.
18. Замонавий педагогик технологияларнинг асосий хусусиятлари.

VII. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглиз тилидаги шарҳи
антимикроб резистентлик	Микробларга қарши юборилган дориларга нисбатан қаршилак	antimicrobial resistance
имплантат	Дентал имплантация операциясида қўлланиладиган таянч мосламалар	titanium rod that is implanted in the jaw and serves as the basis for setting PFM crown or other prosthesis. Intoxication - poisoning of the body formed in him or coming from outside the toxic substances.
анамнез	Анамнез, касаллик тарихи	Medical history
композит	Тиш қаттиқ тўқимаси нуқсонини тикловчи хом ашё	appearance of plastic with a high content of inorganic filler. dental composite
руббердам	Тишлараро пластинкали мослама, тиш коваги тикланишда қўлланилади	special latex plate for isolation from the rest of the tooth mouth and the saliva.
валеология	Соғлом турмуш тарзи ва унинг қонуниятлари йуналиши	the interscientific and interdisciplinary direction studying regularities, ways and mechanisms of formation and ensuring health and a healthy lifestyle
АС	Юрак аортал клапани	Stenosis of the aortic heart

	стенози. Ревматик иситма ва эндокардитнинг асоратига киради	valve. It is a complication of rheumatic fever or endocarditis
билирубин	Гемоглобиннинг парчаланишидан ҳосил бўладиган сариқ рангли пигмент. Билирубин ўт билан ичакка ажралади. Турлари : умумий, боғланган, боғланмаган. Механик ва паренхиматоз сариқликда билирубинни барча фракцияларининг миқдори ошади, гемолитик сариқликда эса фақат боғланмаган билирубиннинг миқдори ошади.	Pigment yellow. Formed as a result of destruction of hemoglobin. There are direct, indirect and total bilirubin. Changes to the composition of bile into the intestine.
гиподинамия	Кам ҳаракатлануши ҳаёт тарзи. Инсоннинг гипокинезия ҳолати	the complex of violations in activity of an organism which is a gipokineziya consequence; changes cover practically all functional systems (the musculoskeletal device,
гипокинезия	Ҳаракат камлигидан келиб чиқадиган ҳолат. Кам ҳаракатли турмуш тарзида учрайдиган организмнинг физиологик	decrease in any movements and their volume, the lowered physical activity; develops at an inactive way of life, physiological

	етилмаганлиги.	immaturity of an organism; it is shown by a bradikineziya (slowness of movements), an oligokineziya (the complicated start of motion, fast fatigue, impossibility of any variation of force, amplitude and speed of the movement)
ортопантомограмма	рентгенологик текшириш усули.	panoramic radiograph of dentition, which gives a picture of the status of temporary and permanent teeth located in the jaw, temporomandibular joints, sinuses. Necessary for diagnosis and treatment planning.
декомпенсация	Организмнинг структуравий дефектларининг функционал ва органик бузилишларини компенсациялашнинг ишдан чиқиши.	insufficiency or failure of adaptive mechanisms of restoration of the functional and structural defects of an organism providing compensation caused by an illness or a condition of violations
диагноз	Организмни ҳар томонлама тиббий ва биологик текширувидан кейинги унинг соғлиги	the conclusion about a state of health and the nature of an illness of the person on the basis of his

	еки касаллиги хақидаги хулоса	comprehensive medical biological inspection; distinguish preliminary, exact, early, final, clinical, complex, differential, etc. Diagnoses
диарея	сувсизланишга олиб келувчи ич кетиши	Severe diarrhea, which leads to dehydration
диагностика	Инсонни текширув жараёнида унинг тиббий биологик ва ижтимоий ҳолатини аниқлаб берувчи текширувлар мажмуаси	process of research of the person, supervision and analytical estimates for determination of specific medical biological and social features, his states;
касалланиш	Аҳоли ва унинг алоҳида гуруҳларининг соғлиғи, касалланишининг кўрсаткичи	indicator of a state of health of the population in general and in separate groups (age, professional); characterizes prevalence, structure and dynamics of diseases in a percentage ratio of number of the diseased to the total number of the population for the concrete period of time
анкилоз	Чакка пастки жағ бўғимини оғир дисфункцияси, бўғимнинг ҳаракатланмай қолиши	ankylosis of the temporomandibular joint are characterized by partial or complete immobility of the lower jaw due to pathological changes in the

		joint.
артикуляция	Пастки жағни юқори жағга нисбатан турли хил харакатланиши	all sorts of positions and movements of the mandible relative to the top, carried out by means of the masticatory muscles.
аттачментлар	Ёйли тиш протезларини кулф калит тизими	interlocking fastening prostheses often clasp and bridges.
контрол гуруҳ	Фарқлаш гуруҳи	control group
мониторинг	кузатув	Monitoring
бруксизм	Дойимий тишларни ишқаланиши. Нейро гуморал кассалик	involuntary, uncontrolled contraction of consciousness and teeth grinding at night (and sometimes during the day). Most often accompanied by increased abrasion and gradual loss of enamel from the chewing surface.
виннирлар	Олд сохадаги тишларнинг вестибуляр юзасига ўрнатиладиган пластинкачалар. Эстетик стоматологияда ишлатиладиган вақтинчалик пластинкалар.	this elegant removable ceramic or composite pad, which is fixed on the outside of the front broken, darkened or change position of teeth
анестезия	Махаллий инъекцион оғриқсизлантириш	anesthesia prior to treatment.

объектив текширув	Объектив текширув(тана вазни, бўйи, тери ранги, тизимлар бўйича текширув)	Objective measurement
обструкция	Ковак аъзолар, бронх, қон ёки лимфа томирлари юзасини бекилиб қолиши ва ўтказувчанлигини бузилиши	Violation of the conductivity in the lumen of the bronchus, the vessel or hollow organ
альвеолит	жағ суюқнинг тиш катакчанинг яллиғланиши	hole in the alveolar bone of the jaw, in which the tooth.
тарқоқ гингивит	Милк касаллиги.	gingivitis, localized together at the interdental papillae, gingival edge and attached gingiva.
деминерализация	Тиш қаттиқ тўқимаси касаллиги.	washout (decrease) of the mineral components of the hard tissues of the tooth.
диагностик асл нусхалар	Гипсдан қўйилган моделлар. Ташхис қўйиш учун ишлатилади.	plaster models of the teeth, cast by individual casts. They are needed for accurate measurements and selection of elements of medical equipment.
очиқ тишлов	тишлов аномалияси. Фронтал тишлар жипслашуви бўлмаслиги.	an abnormality characterized by absence of closure between the upper and the lower teeth (mostly in front section)
пульпит	Тиш пульпаси	a malady of dental pulp

	яллиғланиши	(dental nerve). It has inflammatory origin combined with a great amount of microorganisms and waste products or as a result of trauma
радиовизиограф	Рентгенологик текшириш усули	A special system for dental x-ray image. As the device receiving X-rays from the X-ray apparatus uses an electronic sensor or a matrix with subsequent conversion to the computer monitor image. Allows up to 10 times to reduce the dose to the patient and make the X-ray examination is practically safe
реимплантация	Олинган тиш ковагига тишни қайта экиш	a tooth removing that helps to extract long-lasting infectious center and to replace a tooth to the former place (to its own hole)
шиша иономер цемент	Доимий ечилмайдиган тиш протезларини маҳкамлаш учун цемент	class of modern dental materials for fillings, dental restoration and other dental operations; created by combining the properties of silicate and polyacrylic systems.

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Махсус адабиётлар:

1. Herbert T. Shillingburg, David A. Sather Jr., Edwin L. Wilson Jr., Joseph R. Cain, Donald L. Mitchell, Luis J. Blanco, James C.Kessler. США, 2011
2. David A. Mitchell Anastasios N. Kanatas An An Introduction to Oral and Maxillo 2015, Стр 209-226.
3. Pediatric dentistry- Richard Welbury, Monty Duggal. С. 457-468.
4. Dentistry of child and adolescent Ralph McDonald, Jeffrey A. Dean, С.453-460
5. Арипов М. Интернет ва электрон почта асослари.- Т.; 2000. – 218 б.
6. Баркалов С.А. Системный анализ и принятие решений.— Воронеж: НПЦ ВГУ, 2010. 662с.
7. DUET-Development of Uzbekistan English Teachers*- 2-том. CD ва DVD материаллари, Т., 2008.
8. Исмаилов А.А, Жалалов Ж.Ж, Саттаров Т.К, Ибрагимходжаев И.И. Инглиз тили амалий курсидан ўқув-услубий мажмуа. Basic User/ Breakthrough Level A1/-Т.: 2011. – 182 б.
9. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008. – 180 б.
10. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2009. – 160 б.
11. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш: Ўқув услубий қўлланма/ Таълимда инновацион технология серияси. – Т.: 2010.- 149 б.,

12. Л.В.Голиш, Б. Ходиев Мустақил ўқув фаолиятини ташкил этиш усул ва воситалари (биринчи босқич талабаларига ёрдам тариқасида): Ўқув-услубий қўлланма – Т.: ТДИУ, 2010. – 97 б.
13. Маҳмудов И.И. Бошқарув профессионализми: психологик таҳлил. – Т.: “Академия”, 2011. – 154 б.
14. Азимов М.И. Юз-жағ травматологияси. Т; 2012.

Интернет ресурслар:

1. Axborot resurs markazi <http://www.assc.uz/>
2. <http://www.xabar.uz>
3. www.ziyonet.uz
4. www.edu.uz
5. www.pedagog.uz
6. www.tdpu.uz
7. <http://nces.ed.gov/pubsearch/index>.